

**Birleşmiş Milletler
İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi**

**Türkiye’de olağanüstü halin insan hakları üzerindeki etkisine
ilişkin rapor ve Türkiye’nin güneydoğusundaki duruma
ilişkin güncelleme**

Ocak-Aralık 2017

Mart 2018

İçindekiler

I. Özet

II. Giriş

- A. Raporun arka planı ve kapsamı
- B. Metodoloji
- C. BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği ile işbirliği yapan bireylerin korunmasına ilişkin endişeler
- D. Uygulanabilir yasal çerçeve

III. Olağanüstü hal süresinde insan hakları

- A. Anayasal değişikliklerin kuvvetler ayrılığı üzerindeki etkileri
- B. Olağanüstü hal süresinde çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin etkileri
 - 1. Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin konusu ve kapsamı
 - 2. Yargı bağımsızlığına müdahale
 - 3. Devlet memurları ve özel sektör çalışanların keyfi ihraçları
 - 4. İşkence ve kötü muamele
 - 5. İfade özgürlüğü ve serbest dolaşım haklarının ihlali
- C. Olağanüstü hal işlemlerini inceleme komisyonu

IV. Türkiye'nin Güneydoğusundaki duruma ilişkin güncelleme

V. Sonuç ve tavsiyeler

I. Özet

1. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (BMİHYK) tarafından hazırlanan bu rapor, Türkiye’de olağanüstü halin insan hakları üzerindeki etkileri üzerinde durarak, 2017 yılı Ocak-Aralık dönemindeki temel insan hakları endişelerine dair genel bir bakış sunmaktadır. BMİHYK’nın bulgularına göre, ülkede insan hakları durumu sürekli olarak kötüye gitmekte ve hukukun üstünlüğünün zayıflatılmasıyla bu durum daha da ağırlaşmaktadır.
2. BMİHYK, 15 Temmuz 2016 darbe girişimi ve bir dizi terör saldırısı nedeniyle Türkiye’nin zorlu bir durumla karşı karşıya olduğunun farkındadır. Ancak, BMİHYK, olağanüstü hal ilan edilmesinden sonra alınan önlemlerin insan haklarından yararlanma üzerindeki olumsuz etkilerine dair ciddi endişe duymaktadır.
3. Türk Hükümeti, 21 Temmuz 2016 tarihinde Medeni ve Siyasi Haklara Dair Uluslararası Sözleşme kapsamındaki bazı yükümlülüklerini askıya aldığını Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine bildirmiştir.¹ Anayasa’nın 18 maddesinin değiştirilmesi hakkında Nisan 2017’de yapılan referandum ile Cumhurbaşkanı’nın yürütme kuvveti, yasama ve yargı alanlarını kapsayacak şekilde genişletilmiştir.
4. 21 Temmuz 2016’da olağanüstü hal ilan edilmesi ile bu raporun yayınlanmasına kadar geçen sürede Meclis incelemesi ve Anayasa Mahkemesine başvuru usulü işletilmeden, olağanüstü hal kapsamında 22 kanun hükmünde kararname (KHK) kabul edilmiştir. Kararname hükümlerinin çoğu, temel insan haklarını koruma tedbirleri ve Türkiye’nin uluslararası hukuk uyarınca yükümlülükleri açısından eksiklikler içermektedir.
5. BMİHYK, olağanüstü hal kapsamında çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin, kararnameler çerçevesinde hareket eden idari makamlara hukuki, idari, cezai ve mali dokunulmazlık sağlayarak cezasızlığı ve hesap verilebilirliğin olmadığı bir ortamı teşvik etmesinden endişe duymaktadır. Ayrıca, 4 Kasım 2016 tarihli Anayasa Mahkemesi kararı uyarınca kararnamelerin yargı denetimine tabii olmaması da endişe kaynağıdır.
6. BMİHYK, bazı kararnamelerin olağanüstü hal ile ilgisi olmayan konulara düzenleme getirdiğini belirtmektedir. Örneğin, sivil toplum kuruluşlarının ve tıp merkezlerinin kapatılması, KHK’ların yasal faaliyetleri sınırlamak için kullanıldığını göstermektedir.
7. BMİHYK’nın aldığı güvenilir bilgilere göre, yürütme kuvveti yargıya müdahale etmekte ve Meclisin yürütme kuvveti üzerindeki denetimi kısıtlanmaktadır; devlet memurları ve özel sektör çalışanları toplu halde keyfi olarak ihraç edilmekte; önde gelen insan hakları STK’ları dâhil, sivil toplum kuruluşları ve medya kuruluşları keyfi olarak kapatılmaktadır; olağanüstü hal tedbirleri uyarınca keyfi tutuklamalar yapılmakta, gözaltı esnasında tutuklular işkence ve kötü muamele görmektedir; ifade ve serbest dolaşım özgürlükleri kısıtlanmaktadır; özel mülk keyfi olarak kamulaştırılmaktadır ve olağanüstü hal (OHAL) uyarınca suçlu olduğundan şüphelenilen kişilerin aile üyelerini hedef alan toplu cezalandırma yöntemleri uygulanmaktadır.
8. Darbe girişimi sonrasında, en az 152,000 devlet memuru ihraç edilmiştir. OHAL kanun hükmünde kararname eki ihraç listelerinde yer alan 107,944 memur dâhil bazı kişiler darbe girişimiyle ilişkisi olduğu iddiası ile tutuklanmıştır.² Gülen hareketiyle bağlantısı olmakla

¹ Medeni ve Siyasi Haklara Dair Uluslararası Sözleşmenin 2, 3, 9, 10, 12, 13, 14, 17, 19, 21, 22, 25, 26 ve 27 sayılı maddelerinden doğan yükümlülüklerin askıya alınması

² 667 sayılı Kanun Hükmünde Kararname: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/07/20160723-8.htm>
668 sayılı Kanun Hükmünde Kararname: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/07/20160727M2-1.pdf>
669 sayılı Kanun Hükmünde Kararname: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/07/20160731-5.htm>;
670 sayılı Kanun Hükmünde Kararname: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/08/20160817-17.htm>;
673 sayılı Kanun Hükmünde Kararname: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/09/20160901M2-1.pdf>;
677 sayılı Kanun Hükmünde Kararname: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/10/20161029-4.htm>

suçlanan öğretmen ve akademisyenlerin büyük çaplı ihracı³ eğitim sektörünü ve dolayısıyla eğitim hakkını önemli ölçüde etkilemiştir. Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu kararı ile 4,200’den fazla hâkim ve savcı ihraç edilirken, Anayasa Mahkemesi iki hâkimi ihraç etmiştir. Vakıflar, sendikalar ve medya şirketleri gibi özel kuruluşların kapatılması ile ayrıca 22,474 kişi işinden olmuştur.

9. 570 civarında avukat tutuklanmış, 1,480 avukat hakkında adli kovuşturma yürütülmüş ve 79 avukat uzun dönemli hapis cezasına çarptırılmıştır. Terör örgütü mensubu olduğu iddia edilen yaklaşık 34 avukat derneği kapatılmıştır. BMİHYK ayrıca, terör suçlusunu olduğu iddia edilen kişileri temsil eden avukatların da baskıya uğradığını tespit etmiştir.
10. İçişleri Bakanlığı’nın açıklamasına göre 2017 yılı Aralık sonu itibariyle, 159,506 kişi olağanüstü hal kapsamında çıkarılan kanun hükmünde kararname uyarınca gözaltına alınmıştır.
11. BMİHYK ayrıca, yaklaşık 300 gazetecinin, yayınlarında terörü mazur gösteren ifadeler kullanmak; diğer “sözlü suçlar” işlemek veya terör örgütü “üyesi” olmak suçundan tutuklandığına ya da gözaltına alındığına dair ihbar almıştır.
12. Çeşitli görüşmeler ve güvenilir raporlara dayalı olarak BMİHYK, kadınların doğum yapmadan önce veya hemen sonra gözaltına alındığına dair özellikle endişe verici bir tutum olduğunu tespit etmiştir. BMİHYK, 2017 yılı Aralık ayı itibariyle, yaklaşık 600 kadının küçük çocuklarıyla birlikte tutuklu olduğunu tahmin etmektedir. Hemen hemen bütün davalarda, bu kadınlar, aleyhlerindeki suçlamaları destekleyecek delil bulunmadan eşlerinin terör şüphelisi olması nedeniyle olarak tutuklanmıştır.
13. Olağanüstü hal, sivil alanda büyük kısıtlamalara yol açmıştır. İnsan hakları, insani konularda çalışan kuruluşlar, avukat dernekleri, vakıflar, STK’lar gibi 1,719 kurum daimi olarak kapatılmıştır. Yayınevi, gazete, dergi, haber ajansı, televizyon istasyonu ve radyo gibi 166 medya kuruluşu OHAL kararname uyarınca tasfiye edilmiştir. Kapatılan medya kuruluşlarına ait tüm varlıklara tazminat hakkı olmadan el konulmuştur. Kürt yanlısı çok sayıda web sitesi ve uydu TV dâhil, 100,000’den fazla web sitesinin 2017’de engellendiği rapor edilmiştir. Yaratılan korku iklimi ve yargılamalar nedeniyle, pek çok medya ve insan hakları sivil toplum kuruluşu oto-sansür uygulamaya başlamıştır.
14. Sivil toplum kaynaklarından alınan bilgilere göre BMİHYK, darbe girişimi sonrasında sadece 2016 Temmuz ayında 50,000 pasaportun iptal edildiğini tespit etmiştir. OHAL kararname uyarınca haklarında soruşturma veya kovuşturma yürütülen tüm kişilerin yanı sıra eşlerine ait pasaportlara da el konulabildiği için gerçek rakamın çok daha yüksek olduğu düşünülmektedir.
15. BMİHYK, Mart 2017 tarihli “Türkiye’nin güneydoğusundaki insan hakları durumuna ilişkin raporunda” bahsedilen insan hakları ihlallerini teyit eden nitelikte Güneydoğu bölgesi ile ilgili iddialar almaya devam etmiştir.⁴ Bu iddialar arasında öldürmeler, işkence, kadınlara karşı şiddet, aşırı güç kullanımı, konutların ve kültürel mirasın yok edilmesi, acil tıp hizmetleri, güvenli içme suyuna ve geçim kaynaklarına erişimin engellenmesi ve ifade özgürlüğü hakkının ciddi ölçüde kısıtlanmasına dair vakalar yer almaktadır. Güvenilir STK kaynaklarına göre, 2017 yılının ilk çeyreği itibariyle, Türkiye’nin güneydoğusunda toplam 7,907 insan hakları ihlali vakası yaşanmıştır ve bunlardan 263 vakada tutuklulara gözaltında işkence yapılmıştır. Türkiye, yukarıda bahsedilen OHCHR raporunda yer alan, özellikle Türk Hükümeti tarafından 2015-

³ Türkiye, 11 Aralık 2015 tarihinden itibaren Gülen hareketini, Fethullahçı Terör Örgütü, FETÖ veya Paralel Devlet Yapılanması, PDY adı altında terör örgütü olarak sınıflandırılmaktadır. OHAL ilanında Türk Hükümeti, “Fethullah Terör Örgütü’nün (FETÖ) 15 Temmuz 2016’da Türkiye’de darbe girişiminde bulunduğunu” belirtmiştir. Bu raporda FETÖ ve “Gülen veya Gülençi şebeke ve hareket” terimleri kullanılmaktadır.

⁴ BMİHYK’nın Mart 2017’de yayınlanan “Türkiye’nin güneydoğusundaki insan hakları durumuna ilişkin raporu”: Temmuz 2015-Aralık 2016”, http://www.ohchr.org/Documents/Countries/TR/OHCHR_South_East_TurkeyReport_10March2017.pdf adresinde yer almaktadır.

2016 yılında yürütülen güvenlik operasyonlarında meydana gelen sivil ölümler hakkında ceza soruşturması yapılmasına dair çağrı da dâhil olmak üzere, tavsiyeleri yerine getirmemiştir.

16. Ekim 2017’de ülke çapında üç aylık olarak beşinci kere uzatılan olağanüstü hal, bu raporun tamamlandığı sırada halen yürürlükte idi. BMİHYK, olağanüstü halin sürekli olarak uzatılması nedeniyle, çoğu kişi ve ailenin yaşamlarını derinden etkileyen keyfi kararlar ile yönetilen bir devlet sisteminin kalıcı olarak yerleşeceğine dair endişesini dile getirmektedir. Bu durumun, Türkiye’nin kurumsal ve sosyo-ekonomik yapısı üzerinde uzun vadeli etkileri olabilir.

II. Giriş

A. Raporun arka planı ve kapsamı

17. Mayıs 2016’da Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiseri, insan hakları ihlalleri ve uluslararası insani hukuk ihlallerine dair iddiaların tüm ayrıntılarıyla teyit edilmesi ve verilerin doğru olarak tespit edilmesi amacıyla, Türk Hükümetinden BMİHYK Ofisi için ülkenin güneydoğusuna tam ve engelsiz erişim sağlamasını talep etmiştir. Hükümet, Yüksek Komiseri Türkiye’ye davet etmiş, ancak ekibini göndermesine dair talebine yanıt vermemiştir.
18. Türkiye’nin güneydoğusuna erişim talebi karşılanmamışken ve Yüksek Komiser bu talep yerine getirilmeden tüm ülkeye erişim talep etmekten imtina ettiğinden, Haziran 2016’da BMİHYK’nın Cenevre’deki merkezinde insan hakları izleme çalışması başlatılmıştır.⁵
19. Bu çalışma sonucunda Yüksek Komiser, Türk Hükümetinin Güneydoğuda uyguladığı güvenlik operasyonlarının insan hakları ve insani açıdan sonuçlarını konu alan “Türkiye’nin Güneydoğudaki insan hakları durumuna ilişkin rapor: Temmuz 2015-Aralık 2016” adlı raporu⁶ 10 Mart 2017 tarihinde yayınlamıştır. İşbu rapor ise olağanüstü halin tüm ülkedeki insan hakları durumu açısından genel olarak etkilerini incelemekte ve Türkiye’nin güneydoğusundaki durum hakkında güncel bilgi içermektedir.
20. BMİHYK, Temmuz 2016 tarihli darbe girişimi sonrası ülke genelinde ilan edilen olağanüstü hal süresinde ciddi insan hakları ihlallerinde keskin bir artış olduğunu tespit etmiştir. İnsan Hakları Konseyi’ne bağlı özel rapörtör mekanizmaları ve sözleşme denetleme organları dâhil, Birleşmiş Milletler insan hakları mekanizmaları, devletle özel yazışmalar⁷, kamu açıklamaları⁸, ve sonuç gözlemleri⁹ aracılığıyla endişelerini Türk Hükümetine sürekli olarak iletmışlerdir.

⁵ Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 48/141 sayılı kararı uyarınca Yüksek Komiser, “tüm insan haklarının tam Anlamıyla uygulanmasında karşılaşılan zorluklar ile başa çıkmak ve engelleri ortadan kaldırmak ve insan hakları ihlallerinin sürdürülmesini engellemek için aktif bir rol oynamak” ile yetkilidir.

⁶ Mart 2017’de yayınlanan “Türkiye’nin Güneydoğudaki insan hakları durumuna ilişkin rapor: Temmuz 2015-Aralık 2016” adlı rapora

http://www.ohchr.org/Documents/Countries/TR/OHCHR_South-East_TurkeyReport_10March2017.pdf adresinden ulaşılabilir.

⁷Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, İnsan Hakları Konseyi, Özel Mekanizmaların Bildirim Raporu: 1 Mart-31 Mayıs 2017 arası gönderilen Bildirimler; 1 Mayıs-31 Temmuz arası alınan Yanıtlar, 31 Ağustos 2017, 36. Oturum, A/HRC/36/25; Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, İnsan Hakları Konseyi, Özel Mekanizmaların Bildirim Raporu: 1 Aralık 2016-28 Şubat 2017 arası gönderilen Bildirimler; 1 Şubat-30 Nisan 2017 arası alınan Yanıtlar, 24 Mayıs 2017, 35. Oturum, A/HRC/35/44, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, İnsan Hakları Konseyi, Özel Mekanizmaların Bildirim Raporu: 1 Haziran-30 Kasım 2016 arası gönderilen Bildirimler, 1 Ağustos 2016-31 Ocak 2017 arası alınan Yanıtlar, 17 Şubat 2017, 34. Oturum A/HRC/34/75

⁸ Türkiye: BM uzmanları, önde gelen insan hakları savunucularına karşı yapılan terörle ilişkili tüm suçlamalarının düşürülmesi çağrısında bulundu. Basın duyurusuna <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=22390&LangID=E> adresinden ulaşılabilir. 13 Kasım 2017; Referandum öncesi BM uzmanları, ekonomik, sosyal ve kültürel hak ihlallerinin etkileri hakkında Türkiye’yi uyardı <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=21497&LangID=E>, 13 Nisan 2017.

⁹ Irk Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi, Türkiye’nin dördüncü ve altıncı periyodik raporları hakkında Ortak Sonuç gözlemleri, 11 Ocak 2016, 88. Oturum, CERD/C/TUR/CO/4-6; İşkenceye Karşı Komite, Türkiye’nin dördüncü periyodik raporu hakkında Sonuç gözlemleri, 2 Haziran 2016, 57. Oturum, CAT/C/TUR/CO/4; Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi, Türkiye’nin yedinci periyodik raporu hakkında Sonuç gözlemleri, 25 Temmuz 2016, 64. Oturum, CEDAW/C/TUR/CO/7.

Avrupa Konseyi'nin insan hakları mekanizmaları,¹⁰ çok sayıda uluslararası STK¹¹, Türk sivil toplumu ve bağımsız medyası da benzer endişeleri dile getirmiştir.

21. Temmuz 2016'da Türkiye'ye çağrıda bulunan Yüksek Komiser, darbe girişimine karşılık olarak, insan hakları koruma tedbirlerinin sağlanması, demokratik kuruluşlar ile denetim ve denge mekanizmalarının kuvvetlendirilmesini ve yargı bağımsızlığının temin edilmesini istemiştir. Olağanüstü hal çerçevesinde ilan edilen tedbirler ve bunların insan haklarının uygulanışındaki olumsuz etkileri açısından bu çağrı halen son derece yerindedir.¹²

A. Metodoloji

22. Bu rapor, Cenevre'de çalışan BMİHYK personeli tarafından, BMİHYK'nın insan hakları izleme yöntemi standartlarına uygun olarak temin edilen, doğrulanan, kanıtlarla desteklenen ve analiz edilen bilgilere dayalı olarak hazırlanmıştır.
23. BMİHYK, alınan bilgilerin doğruluğunu teyit etmek üzere detaylı bir inceleme yapmıştır. Bilgi toplama, doğrulama ve kanıtla destekleme yöntemleri arasında mağdurlar, tanıklar ve mağdur aileleri ile yapılan görüşmeler; Türk Hükümeti veya devlet haber ajansı tarafından temin edilen bilgilerin analizi; Hükümetin resmi kayıtlarının incelenmesi; UNITAR Operasyonel Uydu Uygulamaları Programı (UNOSAT) tarafından temin edilen uydu görüntüleri; açık kaynaklı belgeler, gizli video, fotoğraf veya sesli materyaller; Türk ve uluslararası STK'ların sunduğu bilgiler ve diğer ilgili ve güvenilir çeşitli materyal yer almaktadır.
24. BMİHYK ekibi 104 kişiyle (57 erkek ve 47 kadın) görüşmüştür; bunlar arasında mağdurlar, tanıklar ve 340 mağduru etkilediği şiddet iddiaları ile ilgili ilk ağızdan bilgi veren diğer kaynaklar yer almıştır. Şiddet mağduru olduğu iddia edilen çok sayıda kişi geçici ikamet veya siyasi sığınma arayışıyla Türkiye'den ayrıldığı için BMİHYK, Türkiye'de ikamet eden kişiler dışında Fransa, Almanya, İsviçre, İngiltere ve diğer ülkelerde de görüşmeler yapmıştır. Buna ilaveten BMİHYK, şiddete uğradığı iddia edilen yaklaşık 500 mağduru vakasına dair 100 kadar yazılı ihbarın (BMİHYK'ya gönderilen yaklaşık 3000 ihbar arasından) temsili bir numunesini incelemiştir.
25. Bilgi kaynaklarının korunması ile ilgili risklere rağmen BMİHYK, önemli miktarda bilgi toplamış, doğrulamış ve analiz edebilmiştir. Böylece, raporda sunulan bilgilerin doğru olduğuna inanmak için makul sebepler olduğu sonucuna varmıştır. Bu nedenle, bu rapor yazılış zamanında Türkiye'deki insan hakları durumunun tam kapsamlı bir analizini sunmasa bile, Ocak-Aralık 2017 tarihleri arasında meydana gelen insan hakları ihlallerine dair genel durumu ortaya koymaktadır.

B. BMİHYK ile işbirliği yapan bireylerin korunmasına ilişkin endişeler

26. BMİHYK, kaynaklarının korunması için gizliliklerini muhafaza etmeyi taahhüt etmiştir. Dolayısıyla, kaynağın kimliğini ifşa edebilecek herhangi bir bilgiyi paylaşmaz.
27. Aralık 2016 ve Mart 2017 tarihlerinde BMİHYK ile Hükümet arasında yapılan temaslarda isimleri geçen ve raporları kamu alanında yayınlanan kişilerin bilgi verdikleri için daha sonra misillemeye uğradığı bildirilmiştir. (Ocak ve Mart 2017 tarihlerinde meydana gelen iki ayrı

¹⁰ Avrupa Konseyi-Venedik Komisyonu, Türkiye: 15 Temmuz 2016 darbe girişiminden sonra ilan edilen 667-676 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler Hakkında Görüş, 12 Aralık 2016, Görüş no: 865/2016, CDL-AD(2016)03

Avrupa Konseyi-Venedik Komisyonu, Türkiye: Anayasanın 83. Maddesi, ikinci fıkrasının askıya alınmasına dair Görüş (Meclisin Dokunulmazlığı), 12 Ekim 2016, Görüş no858/2016, CDL-AD(2016)027

Avrupa Konseyi-İnsan Hakları Komiseri, Türkiye'de olağanüstü hal uyarınca alınan tedbirlerin insan hakları üzerindeki etkilerine ilişkin Memorandum, 7 Ekim 2016, CommDH(2016)35

¹¹ Uluslararası Hukukçular Komisyonu, Af Örgütü, İnsan Hakları İzleme Örgütü, Uluslararası Şeffaflık Derneği ve Uluslararası Azınlık Hakları Grubu dâhil.

¹² <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=20282&LangID=E>

vaka). Her iki vakaya ait zaman çizelgesini ve ilgili şahıslarla yapılan görüşmeleri inceleyen BMİHYK, Hükümet ile olan temaslarında söz konusu bilginin gündeme gelmesi ile misilleme arasında bağlantı olduğunu tespit etmiştir.

28. Uluslararası hukuk¹³ uyarınca yasak olan yıldırma, taciz veya misilleme gibi eylemlerin gelecekte önlenmesi veya en azından azaltılması amacıyla BMİHYK, Türkiye'nin insan hakları durumuna ilişkin bu raporda kullanılan kaynakları, bilgi kaynaklarının rızası olsa veya söz konusu bilgi kamu alanında zaten mevcut olsa bile, bundan sonra açıklamama kararı almıştır. Türk Hükümetinin, BMİHYK ile işbirliği yapan insan hakları savunucuları ve diğer şahıslara yönelik tutumundaki gelişmelere bağlı olarak bu karar, periyodik olarak tekrar değerlendirilecektir.

C. Uygulanabilir yasal çerçeve

29. Bu raporda bahsedilen olaylar, Türkiye Cumhuriyeti'nin onayladığı uluslararası insan hakları sözleşmeleri uyarınca gönüllü olarak kabul ettiği uluslararası yasal yükümlülüklerle dayalı olarak değerlendirilmiştir. Türkiye, dokuz temel uluslararası insan hakları sözleşmesine¹⁴ taraftır, ayrıca Avrupa Konseyi Üyesi olarak bölgesel insan hakları sözleşmelerine de uymakla yükümlüdür.
30. Standart belirleme araçları, genel kurallar hakkında detaylı bilgi içerir ve uluslararası normlar için tamamlayıcı niteliktedir. Bu raporun hazırlanmasında BMİHYK, aşağıda belirtilen Birleşmiş Milletler standartlarından faydalanmıştır: Kolluk Kuvvetleri Davranış Kuralları¹⁵; Kolluk Kuvvetlerinin Güç ve Ateşli Silahlar Kullanıma İlişkin Temel İlkeler¹⁶; Mahpusların Muamelesine İlişkin Standart Asgari Kurallar¹⁷; Kadın Mahpusların Muamelesi ve Kadın Failler için Hapis Dışı Tedbirlere İlişkin Kurallar¹⁸; Her Türlü Tutuklanma veya Hapis Halinde Herkesin Korunmasına İlişkin İlkeler¹⁹; Yargı Bağımsızlığına İlişkin Temel İlkeler²⁰; Avukatların Rolüne İlişkin Temel İlkeler²¹; ve Savcıların Rolüne İlişkin Kılavuz²².

B. Olağanüstü hal süresinde insan hakları

A. Anayasal değişikliklerin kuvvetler ayrılığı üzerindeki etkileri

31. Anayasa'nın 18 maddesinin değiştirilmesi hakkında Nisan 2017'de yapılan referandum²³ ile Cumhurbaşkanının yürütme kuvveti, yasama ve yargıyı içeren şekilde genişletilerek,

¹³ İşkence ve Diğer Zalimane, Gayrinsani veya Küçültücü Muamele Veya Cezaya Karşı Sözleşme (madde 13); İşkence ve Diğer Zalimane, Gayrinsani veya Küçültücü Muamele Veya Cezaya Karşı Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokol (madde 15); Zorla Kaybolmalara Karşı Herkesin Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme (12. (1) ve (4). Maddeler); Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokolü (Madde 4); Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokol (madde 13); Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesine Ek İhtiyari Protokol madde 11; 53/144 sayılı Genel Kurul Kararı; *Birleşmiş Milletler ve insan hakları alanında çalışan BM temsilcileri ve mekanizmaları ile işbirliğine ilişkin* 29 Eylül 2017 tarihli ve A/HRC/RES/36/2 sayılı İnsan Hakları Konseyi Kararı; İnsan Hakları Konseyi-Genel Sekreterin Raporu, *Birleşmiş Milletler ve insan hakları alanında çalışan BM temsilcileri ve mekanizmaları ile işbirliği*, 15 Eylül 2017, 36. Oturum, A/HRC/36/31; OHCHR, Gözdağı veya Misillemeler karşı Kılavuzlar ("San José Kılavuzları"), 30 Temmuz 2015, insan hakları sözleşme denetleme organları başkanlarının 27. Toplantısı, HRI/MC/2015/6.

¹⁴ Türkiye'nin onayladığı uluslararası insan hakları sözleşmeleri listesine

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx?CountryID=179&Lang=EN adresinden ulaşılabilir.

¹⁵ 34/169 sayılı ve 17 Aralık 1979 tarihli Genel Kurul kararı ile kabul edildi

¹⁶ Suçun Önlenmesi ve Faillerin Muamelesine dair Sekizinci Birleşmiş Milletler Kongresinde kabul edildi, Havana, Küba, 27 Ağustos-7 Eylül 1990

¹⁷ A/RES/70/75

¹⁸ A/C.3/65/L.5

¹⁹ 43/173 sayılı ve 9 Aralık 1988 tarihli Genel Kurulu kararı ile kabul edildi

²⁰ 40/32 sayılı ve 29 Kasım 1985 tarihli ve 40/146 sayılı ve 13 Aralık 1985 tarihli Genel Kurul kararları ile onaylandı

²¹ Suçun Önlenmesi ve Faillerin Muamelesine dair Sekizinci Birleşmiş Milletler Kongresinde kabul edildi, Havana, Küba, 27 Ağustos-7 Eylül 1990

²² a.g.e

²³ 27 Nisan 2017 tarihi Resmi Gazeteye göre, referandumda yüzde 87.45 seçmen oy kullandı, yüzde 51.41 'evet' ve yüzde 48.59 "Hayır" oyu verildi.

- yürütmenin yetkileri arttırılmıştır. Cumhurbaşkanına, Meclis onayı gerekmeden kanun çıkarma ve yargıda atamaları ile gözetim usullerini kontrol etme yetkisi verilmiştir.
32. 13 Mart 2017 tarihinde Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu (bundan böyle Venedik Komisyonu olarak anılacaktır), önerilen değişikliklerin, kuvvetler ayrılığı ve yargı bağımsızlığının temin edilmediği bir sistem ile sonuçlanacağını ve böylelikle “otoriter bir rejime dönüşmesini önlemek için gerekli denge ve denetim unsurlarını içermeyen bir başkanlık rejimini” getirdiğini belirtmiştir.²⁴
33. Nisan 2017 öncesinde olağanüstü hal kararnamele Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılırken, yapılan Anayasa değişiklikleri ile Cumhurbaşkanına olağanüstü hal²⁵ ilan etme ve “olağanüstü halin gerektirdiği konularda” kanun hükmünde kararname çıkartma yetkisi verilmiştir.
34. BMİHYK, Hâkimler ve Savcılar Kurulu (eski adıyla Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu) üyelerinin atanmasına ilişkin Anayasa değişikliği ile getirilen yeni sistemin, Yargının Bağımsızlığına ilişkin Temel İlkeler gibi uluslararası standartlara uymadığından endişe duymaktadır. Yapılan değişiklik ile birlikte Cumhurbaşkanı, Anayasa değişikliği sonucunda üye sayısı 22’den 13’e düşen Hâkimler ve Savcılar Kurulunun dört üyesini atayabilecektir ki, bu toplam üye sayısının yaklaşık üçte biri anlamına gelmektedir. Hâkimler ve Savcılar Kurulu’nun hâkim ve savcılarının atanması, terfii ve görevden ihracı gibi işlemlerin denetiminde oynadığı önemli rol düşünüldüğünde, Cumhurbaşkanı’nın Kurul üzerinde kontrolünün olması tüm yargıyı etkileyecektir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, yürütme kuvvetinin yargıyı kontrol etmesine veya yönlendirmesine izin veren bir sistemin bağımsız yargı anlayışına uymadığını belirtmiştir.²⁶
35. Yüksek Seçim Kurulunun²⁷ mühürsüz oy pusulalarının geçerli sayılacağına dair referandum günü aldığı ve Türk Seçim Kanununa aykırı olan son dakika karar, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatının (AGİT) Demokratik Kuruluşlar ve İnsan Hakları Ofisi (DKİHO) ve Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (PACE)²⁸ Referandum Gözlem Heyeti ile Türk Barolar Birliği²⁹ gibi çeşitli kuruluşlar tarafından eleştirilmiştir. AGİT, “eşit fırsatların olmaması, tek taraflı medya yayını ve temel özgürlüklerin sınırlandırılması” nedeniyle siyasi katılım hakkının önemli ölçüde etkilendiğini belirtmiştir.³⁰
36. BMİHYK, 21 Haziran 2016 tarihinde ilan edilen olağanüstü hal sonrası temel özgürlüklere getirilen kısıtlamalar³¹ nedeniyle, referandum veya seçimlerde zaruri olan güvenli ve özgür ortamın bulunmadığını ve dolayısıyla referandumun zamanlamasının da endişe verici olduğunu belirtir.

²⁴ Avrupa Konseyi-Venedik Komisyonu, 21 Ocak tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilen ve 16 Nisan 2017 tarihinde ulusal referandum ile oylanacak olan Anayasa Değişikliklerine dair Görüş, 13 Mart 2017, Görüş no. 875/2017, CDL-AD(2017)005.

²⁵ Anayasanın “Olağanüstü yönetim usulleri” ile ilgili 119. Maddesinde yapılan değişiklik ile olağanüstü hal ilan etme yetkisi Bakanlar Kurulundan alınarak, Cumhurbaşkanına verildi ve Cumhurbaşkanına “olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda” kanun hükmünde Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkartma yetkisi tanındı.

²⁶ İnsan Hakları Komitesi, Genel Yorum No.32, 14 Madde, Eşit ve adil yargılanma hakkı, 23 Ağustos 2007, 90. Oturum, CCPR/C/GC/32

²⁷ Yüksek Seçim Kurulu (YSK), Türkiye’nin seçimle ilgili kurulu.

²⁸ Parlamenterler Meclisi – Meclis Bürosu, *Türkiye’deki anayasa değişiklikleri hakkında yapılan referandumun Gözlenmesi (16 Nisan 2017)*, 29 Mayıs 2017, Doc. 14327, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XXref/Xref-XML2HTMLen.asp?fileid=23746&lang=en> adresinden ulaşılabilir.

²⁹ Türk Barolar Birliği, Nisan 2017 Kamuoyu, 17 Nisan 2017, <http://www.barobirlik.org.tr/Detay76487.tbb> adresinden ulaşılabilir.

³⁰ AGİT Demokratik Kuruluşlar ve İnsan Hakları Ofisi ve Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Uluslararası Referandum Gözlem Heyeti, *Ön Bulgular ve Sonuçlara dair Açıklama: Türkiye Cumhuriyeti, Anayasa Referandumu 16 Nisan 2017*, 22 Haziran 2017, <http://www.osce.org/odihr/elections/turkey/324816> adresinden ulaşılabilir.

³¹ KHK’lar sonucu, demokratik özgürlüklere ciddi şekilde müdahale edildi. Anayasa değişikliklerinin mecliste görüşüldüğü dönemde, bazı özel medya kuruluşları tasfiye edildi ve toplanma özgürlüklerine yasaklar getirildi.

B. Olağanüstü hal süresinde çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin etkileri

“Ailemin başına gelen çok büyük bir adaletsizlikti. Darbe ile hiçbir ilgimiz olmamasına, hiç ByLock kullanmamıza ve hiçbirimizin bu nedenle tutuklanmamasına rağmen, biri beni [Fethullah Gülen destekçisi] olarak ihbar ettiği için eşim, erkek kardeşlerim, kız kardeşlerim ve bazı akrabalarımız işten çıkarıldı....Artık burada güvende hissetmiyoruz ama pasaportlarımız iptal edildiği için ülkeden gidemiyoruz. Afallamış haldeyiz, evde sessizce oturuyoruz ve faturaları nasıl ödeyeceğimizi ve çocuklarımızın karnını nasıl doyuracağımızı düşünüyoruz.”

İşten çıkarılmış bir devlet memurunun BMİHYK'ya iletilen ifadesi

37. 15 Temmuz 2016 tarihli darbe girişiminden sonra Türkiye, “FETÖ terör örgütüyle mücadelede en hızlı ve etkin şekilde gerekli tedbirleri alarak, ulusu bu zalim terör ağından kurtarmak ve en kısa sürede normale dönmek” amacıyla üç aylık olağanüstü hal ilan etmiş ve 21 Temmuz 2016'da Meclis olağanüstü hal kararını onaylamıştır. Açıklamada OHAL'in amacının “vatandaşların temel özgürlüklerini kısıtlamak olmadığı” vurgulanmıştır.³²
38. Ülke genelinde olağanüstü hal uygulaması Ekim 2017'de üç aylık bir süre için beşinci kez yenilenmiştir. Temmuz 2016-31 Aralık 2017 tarihleri arasında ilan edilen toplam 22 Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile Türk yetkililerine, insan haklarına ciddi kısıtlamalar getiren ve insan hakları ihlallerine yol açan geniş çaplı yetkiler verilmiştir.
39. Bazı KHK'lar³³ ile devlet memurları ihraç edilmiş ve milli güvenliğe tehdit oluşturduğu tespit edilen kuruluş ve örgütler kapatılmış; bazı KHK'lar ile ise, yüzlerce mevcut kanun ve kararname fiilen tanzim edilerek, Devletin hukuki ve idari yapısı büyük ölçüde değiştirilmiştir.
40. KHK'lar aracılığıyla pek çok alanda geniş kapsamlı tedbirler alındı. Tedbirlerin bazıları aşağıda sıralanmıştır; tümünün insan hakları açısından muhtemel etkileri vardır:
 - a) 23 Temmuz 2016 tarihli ve 667 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (12 madde) uyarınca, 2,000'den fazla özel kuruluşun daimi olarak kapatılması emri verilmiştir. “Milli güvenliğe tehdit oluşturduğu tespit edilen yapı, oluşum veya gruplara ya da terör örgütlerine üyeliği veya iltisakı ya da bunlarla irtibatı belirlenen ve ekli listelerde yer almayan” kuruluşları kapatma yetkisi ise ilgili bakanlıklara verilmiştir. Ayrıca, Bakanlıklarda ilgili Başkan tarafından oluşturulan kurulun teklifi üzerine terör örgütleriyle bağlantısı tespit edilen devlet memurlarının ihraç edilmesi (Madde 4), ihraç edilen kişilere ait pasaportların iptali ve gözaltı süresinin 30 güne çıkması hükme bağlanmıştır.
 - b) 24 Kasım 2016 tarihli ve 668 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (40 madde) uyarınca, gözaltındaki şüphelinin avukat ile görüşme hakkı beş gün süreyle kısıtlanabileceği; Cumhuriyet savcısının emri ile konut ve işyerlerinde arama yapılabileceği; hâkim emri veya Cumhuriyet savcısının yazılı emri olmadan, avukat bürolarında arama ve el koyma yapılabileceği hüküm altına alınmıştır. KHK eki listelerde kapatılan 131 medya kuruluşu ve Silahlı Kuvvetler'den atılan 1,684 kişinin adı yer almıştır.
 - c) 24 Kasım 2016 tarihli ve 669 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (40 madde) uyarınca Milli Savunma Üniversitesi kurulmuştur. KHK ekinde Silahlı Kuvvetler'den çıkarılan 193 kişi ile Jandarma'dan çıkarılan 193 kişinin listesi yer almıştır.

³² 32 Türkiye'de Olağanüstü Hal İlanı (İngilizce çeviri) (Avrupa Konseyi), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168069538b> sayfasından ulaşılabilir; Türkiye: 4(3). Madde uyarınca Bildirim, Genel Sekreterin İletisi, 21 Temmuz 2016, <https://treaties.un.org/doc/Publication/CN/2016/CN.580.2016-Eng.pdf> adresinden ulaşılabilir.

³³ 692 ve 693 sayılı KHK'lar

- d) 17 Ekim 2016 tarihli ve 670 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (12 madde) uyarınca, kişisel verilerin paylaşımı ve el konulan mülkiyetin yönetimine dair belirli tedbirler alınmıştır. KHK eklerinde görevden çıkarılan 2,360 kişilik İçişleri Bakanlığı personel listesi gibi çeşitli ihraç listeleri yer almıştır
- e) 24 Kasım tarihli ve 671 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (35 madde) uyarınca, lise mezunlarının sınava girmeden polis memuru olmasına olanak sağlanmış ve kapalı, yarı-açık ve açık cezaevlerindeki hükümlülerin toplu tahliyesi için yetki verilmiştir.
- f) 24 Ekim 2016 tarihli ve 672 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (4 madde) ek listesinde adı yer alan 50,875 kamu personeli ihraç edilmiş ve “daha önce çalıştıkları kuruluşa geri dönemeyecekleri ve 15 gün içinde kamu konutlarından tahliye edilecekleri” belirtilmiştir.
- g) 24 Ekim 2016 tarihli ve 673 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (12 madde) uyarınca, 667 sayılı KHK ile kapatılan 54 özel eğitim kuruluşu tekrar açılmış; yurtdışında okuyan 158 öğrencinin bursu iptal edilmiş ve görevden çıkarılan ve pasaportlarına el konulan kişilerin eşlerine ait pasaportlara da el konulabileceği belirtilmiştir.
- h) 24 Kasım 2016 tarihli ve 674 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (53 madde) ile Belediye Kanunu’nda değişiklik yapılarak, İçişleri Bakanlığı ve Valilere, terör örgütü üyesi olmak veya terör örgütüne yardım ve yataklık etmek suçlarıyla görevinden çıkarılan veya tutuklanan seçimle göreve gelmiş belediye başkanları veya başkan yardımcılarını yerine kayyum atama yetkisi verilmiştir.
- i) 24 Kasım 2016 tarihli ve 675 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (19 madde) uyarınca, görevden uzaklaştırılan kamu personeli hakkında yürütülen soruşturmalara ait süre sınırlaması kaldırılmış ve 10,131 kamu personeli ihraç edilmiştir.
- j) 24 Kasım 2016 tarihli ve 676 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (92 madde) ile Ceza Muhakemesi Kanunu hükümleri değiştirilerek, hükümlülerin avukata erişimine sınırlama getirilmiştir. KHK ile ayrıca, Cumhurbaşkanına üniversite rektörlerini atama yetkisi verilmiştir.
- k) 19 Aralık 2016 tarihli ve 677 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (10 madde) uyarınca 375 dernek kapatılmış ve olağanüstü hal kapsamında kapatılan kuruluşların tazminat talep edemeyeceği açıklanmıştır.
- l) 19 Aralık 2016 tarihli ve 678 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (39 madde) uyarınca “grev yapma” hakkı kısıtlanmış ve 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanununda değişiklik yapılmıştır.
- m) 6 Şubat 2017 tarihli ve 680 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (87 madde) uyarınca Polis Vazife ve Salâhiyet Kanununda yapılan değişiklikler ile polise internet üzerinde geniş kontrol yetkisi verilmiştir. Yetkililere, hakkında soruşturma yürütülen ve yurtdışında olup ülkeye dönmeyen kişileri vatandaşlıktan çıkarma yetkisi tanınmıştır.
- n) Torba mevzuat niteliğindeki 29 Şubat 2017 tarihli ve 690 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (77 madde) ile belli televizyon programları yasaklanmış ve Nüfus Hizmetleri Kanununun, diğer hususların yanı sıra, boşanmalar ile ilgili usulleri değiştirilmiştir.
- o) 25 Ağustos 2017 tarihli ve 694 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (205 madde) uyarınca, Hâkimler ve Savcılar Kanunu, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu, Askerlik Kanunu, Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu, Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunu, Emniyet Teşkilat Kanunu, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Türk Ticaret Kanunu, Yükseköğretim Kanunu, Yükseköğretim Kanunu, Yüksek Öğrenim Öğrenci Yurtları ve Aşevleri Hakkındaki Kanun ve diğer önemli kanunlarda değişiklik yapılmıştır.

- p) Yine torba mevzuat olan 24 Aralık 2017 tarihli ve 696 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (137 madde) ile diğer değişikliklerin yanı sıra Terörle Mücadele Kanunu'nda³⁴ değişiklik yapılmış; Yüksek Mahkemelerin üye sayısı artırılmıştır.
41. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin de belirttiği gibi BMİHYK, olağanüstü hal kapsamında alınan tedbirlerin, ancak durumun mecbur kıldığı ölçü ile sınırlı kalması gerektiğini ifade eder³⁵. Türk Anayasasına göre de, olağanüstü hal kapsamında alınan tedbirler, "uluslararası hukuktan doğan yükümlülükleri ihlal etmemek şartıyla" uygulanmalı ve belli temel özgürlükler olağanüstü hal altında bile geçerli olmalıdır. 1983 tarihli Olağanüstü Hal Kanununa göre KHK'ların kapsamı, olağanüstü hal ilanını gerektiren esas amaç ile sınırlı kalmalıdır.³⁶
42. KHK sayısının çokluğu ve sıklığı dikkate alındığında ve bir kısmının ulusal bir tehdit ile ilgisi olmaması nedeniyle, bazı tedbirlerin keyfi alındığı ve olağanüstü hal yetkilerinin Hükümet karşıtı tutum ve eleştirileri bastırmak için kullanıldığı anlaşılmaktadır.

1. Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin konusu ve kapsamı

43. Temmuz 2016'dan itibaren kabul edilen Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile olağanüstü hal ilanının başlangıçtaki kapsamı genişletilerek, "Fethullahçı Terör Örgütüne aidiyeti, iltisakı veya irtibatı belirlenen" kişilere (27 Temmuz 2016 tarihli ve 668 sayılı KHK), ve "Fethullahçı Terör Örgütüne üyeliği, mensubiyeti veya irtibatı belirlenen" kamu personeli, eşleri ve çocuklarına (17 Ağustos 2016 tarihli ve 670 sayılı KHK) karşı da tedbirler alınmıştır. 671 sayılı KHK ile 5651 sayılı Kanun değiştirilerek, terör örgütü veya yapıları ile üyeliği, mensubiyeti, iltisakı veya irtibatı belirlenen kişilerin Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı'ndaki istihdamı durdurulmuştur.
44. KHK'larda "terör örgütleri" ile "iltisak veya irtibat" ifadeleri kullanılırken, bu tür bağlantıların yapısı açıklanmamaktadır; dolayısıyla bu ifadeleri yorumlama takdiri uygulama yetkisi olan makamlara bırakılmaktadır. BMİHYK, KHK'lar kapsamında tutuklanan kişilerle yaptığı görüşmelerde, çoğunun haklarında yürütülen soruşturmalardan haberdar edilmediklerini ve aleyhlerinde delil sunulmadığını tespit etmiştir.
45. BMİHYK, 24 Aralık 2017 tarihli ve 696 sayılı KHK ile "15 Temmuz 2016 tarihli darbe girişimi ve müteakip olaylarda darbeyi engellemek için alınan yasal ve idari tedbirlere dâhil olan, kararlar alan, bu tedbir ve kararları uygulayan" kişilere tanınan tam kapsamlı yasal, idari, ceza, ve mali dokunulmazlıkların, cezasızlık kültürüne ve hesap verebilirliğin olmadığı bir ortama izin verdiğini endişe ile ifade etmektedir.
46. BMİHYK, bazı KHK'ların³⁷ torba mevzuat niteliğinde olduğunu ve üniversitelerde rektörlük seçimlerinin iptali, kamu personelinin ihracı, sivil toplum kuruluşları, okullar, üniversiteler ve medya kuruluşlarının kapatılması gibi ulusal güvenlik tehdidiyle ilgisi olmadığı görülen konularda düzenleme yapıldığını belirtmektedir. Venedik Komisyonu, "KHK'ların olağanüstü hal yönetimi ile ilgisi olmayabildiğini; esasında Türk makamlarının karşı karşıya oldukları daha genel sorunları ele almak üzere KHK'ları hazırladıklarına dair bir algı oluştuğunu" belirtmiştir.³⁸

³⁴ Adalet Bakanlığı'nın 696 sayılı KHK hakkındaki Bilgi Notuna göre, "Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren suçlar nedeniyle tutuklu veya hükümlü bulunanlar, çocuk ve hamile kadınlar hariç, duruşmaya sevk nedeniyle ceza infaz kurumu dışına çıkarılmaları durumunda, ceza infaz kurumu idaresince kendilerine verilen giysileri giymek zorundadır. Bu uygulamaya uymayan tutuklu/hükümlülere orantılı disiplin cezası verilir. Uygulamanın amacı, terör propagandası yapılmasını önlemek, ve adli görevlerini yerine getiren hakim ve savcılar, uzman ve tanıkların, baskı altında olmadan, bağımsız ve tarafsız bir şekilde gerçekleri tespit edebilmesini sağlamak, dolayısıyla kamu düzenini korumaktır."

³⁵ İnsan Hakları Komitesi, Genel Yorum 29i Olağanüstü Haller (4. Madde), CCPR/C/21/Rev.1/Add.11, para 4.

³⁶ İngilizce çeviriye <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/6974> adresinden ulaşılabilir.

³⁷ 687, 690, 694 ve 696 sayılı KHK'lar

³⁸ Avrupa Konseyi-Venedik Komisyonu, 1 Eylül 2016 tarihli ve 674 sayılı OHAL KHK hükümlerine ilişkin Görüş no. 888/2017, 9 Ekim 2017, CDLAD(2017)021.

47. Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkilerini belirleyen Anayasanın 148. Maddesinde, olağanüstü hal kapsamında ilan edilen kanun hükmünde kararnamelerin esas veya usul yönlerinden anayasaya karşı olduğu iddiasıyla Anayasa Mahkemesine gönderilemeyeceği açık ve netlikle belirtilmektedir. Kanun hükmünde kararnamelerin adli incelemeye tabii olmayacağına dair Anayasa Mahkemesinin 4 Kasım 2016 tarihinde aldığı karar bilhassa endişe vericidir.³⁹

2. Yargı bağımsızlığına müdahale

“Görevden uzaklaştırılan hâkimlere yönelik yeni bir liste olduğunu TV’den öğrendim. Dairemden bir kişi arayıp, HSYK’dan bir liste aldığımı söyleyince, görevden uzaklaştırıldığımı anladım. TV’de hâkimleri sorguladıklarını gördüm. O gün işe gitmedim ve bundan sonra saklanmaya karar verdim. Mevcut usullere uygun hareket edileceğine inanmadım”.

BMİHYK ile görüşen eski bir hâkim

48. Farklı kaynaklardan alınan bilgilere göre BMİHYK, yürütme kuvvetinin yargı ve savcılık makamları üzerinde kontrol ve müdahaleyi arttırdığını; hâkim ve savcıların tutuklanıp, ihraç edildiğini veya başka mahkemelere keyfi bir şekilde nakledildiklerini ve avukatlara yönelik tehditlerin sürdüğünü belgelemiştir.
49. 29 Ekim 2016 tarihli ve 667 sayılı KHK’nın 3. Maddesi ile yüksek temyiz mahkemelerine (Anayasa Mahkemesi, Yargıtay ve Yüksek İdari Mahkeme), Gülenci şebeke ile ilişkili olduğu iddia edilen üyelerini ihraç etme yetkisi verilmiştir. Bunun sonucunda, darbe girişimini müteakip çok sayıda hâkim ve savcı ihraç edilmiş, tutuklanmış ve gözaltına alınmıştır; Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’nun kararı ile 4,240 hâkim ve savcı ihraç edilmiştir. Anayasa Mahkemesi ise iki hâkimi ihraç etmiştir.
50. BMİHYK’nın görüştüğü kaynaklara göre, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından yayınlanan listeler aracılığıyla yapılan toplu ihraçlar ve alt derece mahkemelerde hâkimlerin görevden uzaklaştırılması çoğunlukla keyfi olmuştur. Masumiyet karinesine dair (suçsuzluk ilkesi) temel ilke, özellikli delil sunumu, davanın muhakemesi veya savunma imkânı gibi uygun usuller takip edilmemiştir.⁴⁰ 2802 sayılı Türk Kanununa göre, yargı üyeleri sadece ağır suç işlerken *in flagrante delicto* (suçüstü) yakalandıkları takdirde tutuklanabilir.
51. BMİHYK, hâkimlerin, uluslararası hukuk⁴¹ uyarınca bağımsızlıkları garanti edilen özel kamu personeli kategorisinde olduklarını hatırlatır. Dolayısıyla, kamuda ciddi olağanüstü hallerde bile, yargı kuvvetinde ihraçların bilhassa sıkı gözetimden geçmesi gerekir. Bu tür ihraçlar, sadece bireysel olarak hâkimlerin insan haklarını etkilemekle kalmaz, aynı zamanda yargıyı ve etkinliğini genel olarak zayıflatır.
52. BMİHYK, 6545 sayılı Kanun ile Haziran 2014’de kurulan Sulh Ceza Hâkimliklerinin⁴² yetkilerinin ve uygulamalarının endişe verici olduğunu belirtir. Bu mahkemeler, tutuklama emri vermek, gazetecileri ve insan hakları savunucularını tutuklamak da dâhil olmak üzere tutuklama emirleri vermek, yayın yasağı getirmek, medya kuruluşlarına kayyum atamak veya internet sayfalarını engellemek etmek gibi kararları almak için KHK’ları kullanmaktadır. Hükümet, üst düzey kamu personeli ve işadamları hakkında devam eden yolsuzluk soruşturmalarının yargı

³⁹ Anayasa Mahkemesi, 12 Ekim 2016’da gerçekleşen genel oturumunda, OHAL kapsamında ilan edilen 668 ve 669 sayılı KHK’ların bazı hükümlerinin iptaline dair talebi, yetkisizlik nedeniyle reddetti.

⁴⁰ Bkz. Yargının Bağımsızlığına dair Temel İlkeler

⁴¹ Yargının Bağımsızlığına dair Temel İlkeler; Avukatların Rolüne ilişkin Temel İlkeler; ve Savcılarının Rolüne ilişkin Kılavuzlar.

⁴² Sulh Ceza Hâkimlikleri, 6545 Sayılı Türk Ceza Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Kanunu ile kuruldu ve koruyucu tedbirler almakla görevlendirildi. Koruyucu tedbirler arasında tutuklama, yargılama öncesi tutukluluk, arama, el koyma, gözaltına alma, şüphelinin beden muayenesi ve vücudundan örnek alınması gibi uygulamalar yer alır.

tarafından darbe girişiminin bir parçası olarak yapıldığını iddia etmiş; bunu üzerinde bu Mahkemeler kurulmuştur. Ancak, Ceza Muhakemesi Kanunu uyarınca Sulh Ceza Hâkimliklerine, arama ve el koyma izni çıkarma (iletişimin engellenmesi için telefon dinleme dâhil) yakalama ve tutuklama emri çıkartma gibi daha da geniş yetkiler verilmiştir.

53. Sulh Ceza Hâkimliklerinin kararları sadece yine başka bir Sulh Ceza Hâkimliğine itiraz edilerek temyiz edilebilir.⁴³ Birleşmiş Milletler düşünce ve ifade özgürlüğü hakkının korunması ve geliştirilmesine ilişkin Özel Raportörünün belirttiği üzere, “Yatay temyiz sistemi uluslararası standartlara⁴⁴ uymamaktadır; bireyleri adil yargılanma güvencelerinden yoksun bırakmaktadır”.
54. Venedik Komisyonuna göre, “sulh ceza hâkimlerinin bireylerin insan hakları üzerinde ciddi etkileri olan kararları yeteri derecede gerekçelendirmedikleri birçok emsal karar bulunmaktadır. Ağır iş yükleri nedeniyle hâkimlerin, özellikle tutuklama ve internet sitelerinin kapatılması davalarında yeterli muhakeme yapacak zamanları kalmamaktadır.”⁴⁵
55. BMİHYK, yürütme kuvvetinin ve kurumlarının yargı üzerinde kontrol sahibi olmasının hukukun üstünlüğü ve demokratik güvenceler açısından risklerin altını çizer.⁴⁶
56. Toplamda 570 civarında avukat tutuklanmış, 1,480 avukat hakkında kovuşturma yürütülmüş, 79’u uzun dönemli hapis cezasına çarptırılmıştır ve yaklaşık 34 avukatlık derneği terör örgütüne mensubiyeti olduğu iddiasıyla kapatılmıştır.⁴⁷ Buna ilaveten BMİHYK, terör suçlusu olduğu iddia edilen kişileri temsil eden avukatların baskıya uğradığını tespit etmiştir. Resmi görevlerini yerine getiren avukatlar, müvekkillerinin davasıyla ilişkilendirilerek, müvekkillerine atfedilen benzer veya ilgili suçlar nedeniyle nihayetinde kovuşturmayla uğramışlardır.⁴⁸
57. Ceza avukatlarının karşı karşıya oldukları riskler çok yüksek olduğu için, olağanüstü hal süresinde tutuklanan şüphelilerin bir avukat bulması son derece zor olmuştur. Terör şüphelilerini savunmayı kabul eden avukatlar ise çoğunluğun karşılayamayacağı ücretler talep etmişlerdir. Bu durum, adalete erişim ve adli yargılanma hakkının kullanılmasına engel olmaktadır.

3. Devlet memurları ve özel sektör çalışanların keyfi ihraçları

“Üniversite kapandı. Üniversiteyi Gülen hareketi ile ilgisi varmış gibi suçladılar. Bunu neden yaptıklarını bilmiyorum. O yüzden iş aramaya başladım. Sigortam XXX Üniversitesine bağlıydı o yüzden hiçbir üniversite bana iş vermek istemedi. Akademisyenler dâhil yaklaşık 500 kişi o üniversitede çalışıyordu. Benim bölümümdeki dört kişiden üçü tutuklandı. Eylül 2016’da 60 iş arkadaşımız tutuklandı. Hayatım tehlikedeydi, o yüzden yurtdışına gitmeye karar verdim.”

BMİHYK ile görüşen bir üniversite hocası

58. BMİHYK, söz konusu bağlantıların yapısı açıklanmadan, “terör örgütleriyle bağlantısı veya irtibatı” olması gibi geniş kapsamlı bir sebeple devlet memurları ve özel sektör personelinin toplu ihraç edilmesinin keyfi olduğunu değerlendirmektedir. Dahası, bu ihraçların çoğu, hiçbir bireysel bildirim, adli inceleme veya inceleme olasılığı bile olmadan KHK eki listelere dayalı olarak yapılmıştır.

⁴³ Ceza Muhakemesi Kanununun 268. Maddesine göre kararın temyiz edilmesi “itiraz” olarak adlandırılır.

⁴⁴ A/HRC/35/22/Add.3, para. 68

⁴⁵ Venedik Komisyonu, Sulh Ceza Hâkimliklerinin Görev, Yetki ve İşleyişleri hakkında Görüş, Mart 2017, CDL-AD(2017)004, para. 105.

⁴⁶ Yargının Bağımsızlığı Temel İlkeleri, Birleşmiş Milletler Suçun Önlenmesi ve Faillere Muamele Kongresi, 26 Ağustos-6 Eylül 1985, 40/32 ve 40/146 sayılı Genel Kurul kararları ile onaylandı.

⁴⁷ Uluslararası Barolar Birliği İnsan Hakları Enstitüsü’nün (IBAHRI) açıklaması <https://www.ibanet.org/Article/NewDetail.aspx?ArticleUid=33739fd3-43dd-420a-8b88-474915fabfb7>

⁴⁸ 47 Birleşmiş Milletler Avukatların Rolüne ilişkin Temel İlkeler

59. Silahlı kuvvetler üyeleri, polis memurları, sağlık personeli, öğretmenler, akademisyenler, merkezi ve yerel devlet teşkilatının her seviyesinden personel dâhil geniş çapta kişi ihraçlarından etkilenmiştir. BMİHYK, toplumun ve kurumların iyi işleyişi için zaruri olan güvenlik, adalet, sağlık ve eğitim gibi sektörleri ilgilendiren bu toplu ihraçların kısa ve uzun vadede toplum üzerindeki etkilerini önemle belirtir.
60. İhraçlar çalışma hakkını ihlal ettiği gibi ayrıca, yeterli yaşam standartı ve barınma hakkı, sağlık hakkı, serbest dolaşım hakkı ve etkili hukuk yoluna başvuru hakkı gibi Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler tarafından korunan diğer insan haklarını da etkilemiştir.
61. Darbe girişimi sonrası ve Aralık 2017 arasında, en az 152,000 devlet memuru ihraç edilmiş, bunlardan 107,944'ünün adı KHK eki listelerde yer almıştır.⁴⁹ BMİHYK'nın danıştığı çok sayıda kaynak, Gülen destekçisi olduğu iddia edilen yaklaşık 60,000 emniyet, askeri ve polis memurunun, 33,000 öğretmenin, 6,000 civarında akademisyenin, ve yaklaşık 6,000 sağlık personelinin ihraçlardan etkilendiğini doğrulamıştır. Venedik Komisyonu raporunda, "Devlet aygıtının bu tür bir yöntemle tasfiye edilmesi keyfi davranıldığı görüntüsünü yaratmaktadır" sonucuna varmıştır.⁵⁰
62. 24 Aralık 2017 tarihli 695 sayılı KHK⁵¹ ile 2,756 kamu personeli⁵² ihraç edilmiş ve 17 kuruluş, iki gazete ve bir sağlık merkezi kapatılmıştır.
63. Temmuz 2016 tarihli ve 667 sayılı KHK ile Milli Güvenlik Kurulu tarafından Devletin milli güvenliğine karşı faaliyette bulunduğu tespit edilen terör örgütleri, yapı, oluşum veya gruplara üyeliği, mensubiyeti veya iltisakı yahut bunlarla irtibatı olduğu değerlendirilen kişiler ihraç edilmiştir.⁵³
64. Gülençi şebekeye destek sağladığı iddiasıyla kapatılan özel kuruluşlarda çalışanlar, özellikle de özel eğitim kuruluşlarında çalışan akademisyenler, hocalar ve diğer personelden oluşan 22,474 kişi işini kaybetmiştir.⁵⁴
65. KHK'lar ile ihraç edilen kişiler ile Gülençi şebeke arasındaki bağlantıları tespit etmede kullanılan kriterler net değildir. Bu nedenle, "Paralel Devlet Örgütü"ne ait Bank Asya⁵⁵ ve diğer şirketlere parasal katkıda bulunmak, Gülençi şebeke ile bağlantılı bir sendika veya derneğin üyesi olmak veya *ByLock* mesajlaşma uygulamasını kullanmak gibi çeşitli nedenlerden dolayı ihraç kararları verilmiştir. Ayrıca, bazı bireyler hakkında polis veya gizli servis raporları, sosyal medya iletişimlerinin analizi, bağışlar, ziyaret edilen web siteleri veya Gülençi şebeke ile bağdaştırılan okullarda çocuklarını okutmak gibi sebeplerle de ihraç kararları alınmıştır. İş arkadaşları veya komşulardan alınan bilgiler veya Gülençi yayınlara aboneliğin olması da ihraç nedeni olmuştur. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, "Çoğu vakada şüphelilerin aleyhinde herhangi bir delil sunulmadığını ve adil yargılanma hakkına göre kendilerini savunamadıklarını" belirtmiştir.⁵⁶

⁴⁹ 667 sayılı KHK'ya, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/07/20160723-8.htm> adresinden ulaşılabilir;

668 sayılı KHK'ya, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/07/20160727M2-1.pdf>; adresinden ulaşılabilir

⁵⁰ Avrupa Konseyi-Basin Duyurusu, Türkiye'nin olağanüstü hal ilan etmek için iyi nedenleri vardı ama OHAL tedbirleri çok ileri gitti: Venedik Komisyonu, 9 Aralık 2016, DC191(2016),

<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&id=2449431&Site=DC&BackColorInternet=F5CA75>

&BackColorIntranet=F5CA75&BackColorLogged=A9BACE&direct=true

⁵¹ 695 sayılı KHK'ya <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/12/20171224-20.htm> adresinden ulaşılabilir.

⁵² Görevden çıkarılanlar arasında 637 askeri görevli, 350 jandarma personeli, 392 öğretmen, 105 akademisyen, 341 imam ve diğer din görevlileri, 169 belediye görevlisi ve Adalet Bakanlığı'ndan 245 personel yer aldı.

⁵³ 667 sayılı KHK, madde 4

⁵⁴ Anadolu Ajansı, Türkiye'de Demokrasi Zafer Kazandı: FETÖ'nün Türkiye'de Darbe Girişimi, Zaman Çizelgesi, 15 Temmuz 2016, http://aa.com.tr/uploads/TempUserFiles/FETO_coup_ENG.pdf,

⁵⁵ Gülen hareketiyle bağlantılı olduğu iddia edilen Asya Bank'ın Hükümet tarafından kapatılmasından sonra savcılar, Bank Asya'da hesap sahibi olmayı veya işlem yapmayı terör örgütüyle ilişkinin kanıtı kabul etmektedir.

⁵⁶ Avrupa Konseyi-İnsan Hakları Komiseri, Türkiye'de olağanüstü hal kapsamında alınan tedbirlerin insan hakları açısından etkilerine ilişkin Memorandum, 7 Ekim 2016, CommDH(2016)35, paras 23-24 ve 26.

66. Büyük çaptaki bu ihraçlar, olağanüstü hal kapsamında dahi sınırlanamayan adil yargılanma standartları hususunda ciddi endişelere yol açmıştır. Venedik Komisyonu, olağanüstü hal uyarınca Hükümetin aldığı tedbirlerin Türk Anayasası ve uluslararası hukukun izin verdiği sınırları aştığını gözlemlemiştir. Venedik Komisyonu ayrıca, KHK eki listeler aracılığıyla yapılan ihraçların, *ad hominem* (kişilerin şahsına yönelik) gerçekleştiğini belirtmiştir.
67. Venedik Komisyonu, “bireyselleştirilmiş kararlar ve vaktinde yapılan bir adli inceleme olmadan, olağanüstü hal kararnamelemleri temelinde alınan bu tür tedbirlerin, uluslararası insan hakları hukuku açısından kabul edilemez ve son derece tehlikeli” olduğunu belirtmiştir.⁵⁷
68. BMİHYK, kararnameler ile veya kararnamelerin belirlediği usuller aracılığıyla görevden çıkarılan gerçek şahıslara ek yaptırımlar uygulandığını gözlemlemiştir. Bu yaptırımlar arasında, çalışma hakkını ihlali anlamına gelen, kamu görevinde ve özel güvenlik şirketlerinde ömür boyu çalışma yasağı yer alır⁵⁸. Yaptırımlar arasında, serbest dolaşım hakkını ihlal eden pasaport iptali ve kişinin varlıklarına sistematik olarak el koyulması da yer almaktadır.⁵⁹
69. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (AKPM), “...olağanüstü hal kapsamında alınan tedbirlerin sosyal sonuçlarından büyük kaygı duyduğunu, ve bu tedbirlerin ilgili kişiler açısından “sivil ölüm” anlamına gelmesinden korktuğunu” belirtmiştir. AKPM, “bu durumun, Türk toplumu üzerinde uzun vadeli büyük zararları olacaktır; toplum bu travmayı atlama için gerekli yöntem ve mekanizmaları bulmak zorunda kalacaktır.”⁶⁰ diye ifade etmiştir.
70. Gerçekten de, ihraçlar nedeniyle geçim kaynaklarından yoksun kalan ve ailelerini geçindiremeyen kişilerin insan hakları olumsuz etkilenmiştir. İhraç edilen kişiler geçim kaynaklarını ve sağlık sigortası ve emeklilik planları gibi sosyal imkânları kaybetmiştir.⁶¹ BMİHYK, ihraçlar yüzünden yeterli yaşam standardı hakkı ve yeterli barınma hakkının ciddi ölçüde tehlikeye girdiğinden endişe duymaktadır.⁶² Bazı KHK’larda görevden çıkarılan kamu personelinin oturdukları kamu konutlarından veya vakıf lojmanlarından onbeş gün içinde tahliye edilecekleri belirtilmiştir.⁶³ Olağanüstü halin amacının demokratik kuruluşları normal işleyişine geri döndürmek olduğu belirtildiğine göre, devlet memurları ve ailelerinin kamu konutlarından tahliyesinin bu amaca nasıl katkıda bulunacağı net değildir.
71. BMİHYK, terör örgütüyle bağlantılı olmak gibi bir damga yiyen kişilerin iş bulma fırsatlarının olumsuz etkileneceğinden endişe duymaktadır. BMİHYK’nın görüştüğü kişiler, komşuları tarafından dışlandıklarını ve “şereflerinin lekelenildiğini” bildirmiştir.⁶⁴ Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, KHK eklerinde isim listelerinin olmasından ciddi kaygı duyduğunu belirterek, “Bu kişilerin bir terör örgütüyle bağlantılı olmaktan dolayı isimlerinin lekelenmesine ve bunun sıkıntısını çekeceklerine dair hiç şüphe yoktur” demiştir.⁶⁵
72. BMİHYK, sadece esas şüphelilere (devlet memurları veya insan hakları aktivistleri gibi) karşı değil, şüphelilerin başta aile üyeleri (çocukları, kardeşleri, ebeveynleri ve diğer akrabaları gibi)

⁵⁷ Venedik Komisyonu, Medya özgürlüğü açısından OHAL KHK’larda alınan tedbirlere ilişkin Görüş , Mart 2017, CDL-AD(2017)007, para. 92.

⁵⁸ Bu uygulama, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 6. Maddesince korunan çalışma hakkını ihlal etmektedir: “İşbu Sözleşmeye taraf Ülkeler, herkesin özgürce seçtiği veya girdiği işte çalışarak geçimini sağlama imkanına ulaşma hakkını tanımaktadır ve bu hakkı güvenceye almak için gerekli tedbirleri alır”.

⁵⁹ Bu uygulama, Medeni ve Siyasi Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşmenin 12. Maddesi uyarınca korunan serbest dolaşım hakkının ihlali anlamına gelebilir.

⁶⁰ Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (PACE), 2156 sayılı ve 25 Nisan 2017 tarihli kararı.

⁶¹ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Madde 12 (sağlık hakkı) ve Madde 9 (sosyal güvenlik hakkı).

⁶² Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Madde 11, Genel Yorum no: 4: Yeterli barınma hakkı (madde 11 (1)); Genel Yorum No:7: Yeterli barınma hakkı: zorla tahliye (madde 11 (1)).

⁶³ KHK 667, Madde 3 (1); KHK 668, Madde 2 (2); KHK 669 Madde 2 (2).

⁶⁴ Medeni ve Siyasi Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşme, Madde 17 (1): “Hiç kimsenin özel hayatına, ailesine, evine ya da haberleşmesine keyfi ya da yasadışı olarak müdahale edilemez; hiç kimsenin şeref ve itibarına yasal olmayan tecavüzlerde bulunulamaz.”

⁶⁵ Avrupa Konseyi-İnsan Hakları Komiseri, Türkiye’de olağanüstü hal kapsamında alınan tedbirlerin insan hakları açısından etkilerine ilişkin Memorandum, 7 Ekim 2016, CommDH(2016)35, paras 33.

olmak üzere, arkadaşları, komşuları, iş arkadaşları ve hatta bazen tanımadıkları ama sosyal medyada gördükleri kişilere karşı da Ceza Kanununda yer almayan cezai tedbirlerin uygulandığını gözlemlemiştir. Bu durum, Hükümetin bireysel yasal sorumluluk, adalet ve hukuki kesinlik ilkelerini ihlal ederek, kişileri tanıdıkları yüzünden suçlu sayma veya ortak suçlu kabul etme gibi yasadışı standartlar uyguladığına dair endişe yaratmaktadır.⁶⁶

73. Güvenilir kaynaklara göre, görevden çıkarmalar için açık ve net bir kriter olmaması ve bireysel delil yokluğu yüzünden, hesaplaşma, siyasi mensubiyet ve hatta kişisel husumetlerden ötürü keyfi ihraçlar yapılması kolaylaşmıştır.⁶⁷
74. Ocak 2016'da 89 Türk üniversitesinden 1,128 akademisyen ve 355 uluslararası akademisyenden oluşan bir grup bir dilekçe yayınlarak, Türk Hükümetine, Güneydoğuda "kendi vatandaşlarına karşı uyguladığı şiddete son vermesi" çağrısında bulunmuştur. Aralık 2017 itibarıyla, dilekçeyi imzalayan 380 akademisyen üniversitelerinden ihraç edilerek, kamu hizmetinden men edilmişti. Bu akademisyenlerin davaları 5 Aralık 2017'de başlamıştır. İstanbul'daki kamu ve özel üniversitelerden en az 146 akademisyenin, "PKK adına terör propagandası yapmak" suçundan bireysel ve ayrı olarak mahkemeye çıkması beklenmektedir.⁶⁸
75. BMİHYK, olağanüstü hal kapsamında yapılan keyfi tutuklamalar, işkence veya diğer baskıcı eylemlere katılmayı reddeden bazı polis memurlarının görevden alındığına ve/veya terörü desteklemek suçundan tutuklandığına dair güvenilir ihbarlar almıştır.
76. BMİHYK, İnsan Hakları Konseyi'nin Eylül 2017'de gerçekleşen otuzaltıncı oturumunda Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Cenevre Ofisi Nezdindeki Daimi Temsilcisinin "Tedbirlerin incelenmesi için etkili iç hukuk yolları devrededir...idari inceleme kurulları aracılığıyla, 35,000'den fazla kamu personeli görevine geri iade edilmiştir. Yaklaşık 350 kuruluş tekrar açılmıştır" şeklindeki açıklamasını dikkate almaktadır. BMİHYK, görevlerine geri alınan devlet memurlarının güncel sayısı gibi, bu hususta daha fazla bilgi almaktan memnuniyet duyacaktır.

4. İşkence ve kötü muamele

"Beni karakola, terör birimine götürdüler... Savcıyı arayıp telefonda "bir teröristin karısı elimizde" dediler...Daha sonra polis memuru kıyafetlerimi çıkartıp beni tutuklu askerlere göstermekle tehdit etti. Ellerini t-şörtümün altına soktu ve çıkartmaya başladı...Donup kalmıştım, sesimi çıkaramadım."

BMİHYK'nın Gülençi şebekenin üyesi olmakla suçlanan bir kişinin eşi ile yaptığı görüşme

77. BMİHYK, gözaltındaki kişilere karşı şiddetli dayak, cinsel saldırı tehdidi ve eylemi, elektrik şoku ve su işkencesi gibi çeşitli işkence ve kötü muamele türleri kullanıldığını belgelemiştir. BMİHYK'nın aldığı bilgilere göre, işkence ve kötü muamelenin genel amacı itiraf ettirmek veya başkalarını ihbar etmeye zorlamaktır. Çoğu tutuklunun daha sonraki mahkeme duruşmalarında zorla alınan itiraflarını geri çektiği bildirilmiştir.
78. BMİHYK, sayısız görüşme ve ihbara dayalı olarak, hamile kadınların doğum yapmadan önce, doğum sırasında veya hemen sonrasında gözaltına alındığını belgelemiştir. Terör örgütüyle ilişkisi olduğundan şüphelenilen kişilerin eşleri olan bu kadınlar, nerede ise tüm bu vakalarda aleyhlerinde herhangi bir delil olmadan, sadece eşleri nedeniyle tutuklanmıştır.

⁶⁶ Avrupa Konseyi-İnsan Hakları Komiseri, Türkiye'de olağanüstü hal kapsamında alınan tedbirlerin insan hakları açısından etkilerine ilişkin Memorandum, 7 Ekim 2016, CommDH(2016)35, paragraf 41: "Tahliyeler, kira sözleşmelerinin iptali ve şüphelilerin varlıklarının dondurulması... kendileri soruşturma altında olmamasına rağmen şüphelilerin eşlerine ait pasaportların iptal edilebilmesi gibi... şüphelilerin aile üyelerini doğrudan etkileyen veya etkileme ihtimali olan otomatik alınan tedbirler, Komiseri bilhassa endişelendirmektedir...Komiser, bu tür tedbirlerin nihayetinde "kişilerin tanıdıkları yüzünden suçlu bulunulduğu" izlenimi yaratacağından kaygı duymaktadır.

⁶⁷ Uluslararası Af Örgütü, Türkiye: Gelecek Karanlık-Türkiye'de İhraç Edilen Kamu Çalışanlarına Yönelik Sonu Gelmeyen Baskılar <https://www.amnesty.org/en/documents/eur44/6272/2017/en/>, Sayfa 9.

⁶⁸ Kürt İşçi partisi veya PKK (Kürtçe Partiye Karkerên Kurdistanê'nin kısaltması)

79. BMİHYK, işkence ve kötü muamele faileri arasında polis, jandarma, askeri polis ve emniyet görevlileri olduğunu tespit etmiştir.
80. Darbe girişimi ile ilgisi olduğu iddia edilen şüphelilere yapılan işkenceler ve şüphelileri aşağılayıcı binlerce sansürlü görüntü ve Hükümet muhaliflerine karşı şiddeti kışkırtan açıklamalar, darbe sonrasında Türk medyasında ve sosyal ağlarda geniş ölçüde yayınlanmıştır. BMİHYK, terörle mücadele polislerinin ve emniyet kuvvetlerinin, şüphelileri haklarında suçlama yapmadan tutuklayıp, kötü muamelede bulunduğu ve yakalananların spor salonları ve hastaneler gibi alışılmadık yerlerde tutulduğuna dair ihbarlar almıştır.
81. Kasım 2016'da Türkiye'yi ziyaret eden Birleşmiş Milletler İşkence ve Diğer Zalimane, Gayrinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Özel Raportörü, darbe girişimi sonrasında özellikle yakalama ve devamındaki tutukluluk süreçlerinde işkencenin yaygın olarak yapıldığını tespit etmiştir. Raportör ayrıca, işkence iddiaları hakkında yürütüldüğü bildirilen soruşturma sayısının "ihlal iddialarının sıklığı ile ağır bir şekilde orantısız olduğunu" saptamıştır.⁶⁹
82. İçişleri Bakanlığı'nın yaptığı açıklamaya göre, Aralık 2017 itibariyle, 159,506 kişi gözaltına alınmış; bunlardan 55,000'i tutuklanmıştır.⁷⁰ İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün tahminlerine göre, Ekim 2016 ve Ekim 2017 arasında "150,000'den fazla kişi, terör suçu, silahlı gruplara üye olmak veya Temmuz 2016 tarihli darbe girişimine dâhil olmak ile itham edilerek polis tarafından gözaltına alındı".⁷¹
83. BMİHYK, olağanüstü hal tedbirlerinin işkence ve kötü muameleyle karşı temel güvenceleri olumsuz yönde etkileyeceğinden endişe duymaktadır.⁷²
- a) *Kişinin kendi seçtiği avukata zamanında ve kısıtlama olmadan erişimi*, özgürlük hakkı ve işkencenin yasaklanması bağlamında son derece önemlidir. 667 sayılı KHK, tutukluların gizli olarak hukuki destek alma hakkını önemli ölçüde ortadan kaldırmaktadır. KHK'ya göre savcılık makamının talebi üzerine, tutuklular ve avukatları arasındaki sözel görüşmeler güvenlik nedeniyle kaydedilebilir, tutuklu ve avukatın birbirlerine verdikleri belgelere el konabilir, görüşmelerin zamanları sınırlandırılabilir ve avukat değiştirilebilir. Buna ilaveten, 676 sayılı KHK ile Ceza Muhakemesi Kanununda değişiklik yapılarak, Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren suçlar nedeniyle gözaltına alınan kişilerin avukatla görüşme hakkının 24 saat süreyle kısıtlanmasına olanak tanınmıştır.⁷³ 676 sayılı KHK'nın 6. Maddesi uyarınca, ulusal güvenliğe tehdit unsuru varsa ve müvekkil terör suçundan hüküm giymiş ise, avukat ile hükümlü arasındaki görüşme kaydedilebilir; görevli, gözlemci olarak görüşmeye katılabilir ve/veya görüşmeyi sonlandırabilir. Avukatla görüşme hakkı ayrıca infaz hâkimi tarafından altı ay süreyle kısıtlanabilir. Buna ilaveten, 676 sayılı KHK'nın 1. Maddesi uyarınca, terörle suçlanan kişiler duruşmalarda üçten fazla avukatla temsil edilemez.
- b) *Makul bir zamanda hâkim veya mahkeme önüne çıkma hakkı*. Darbe girişiminden sonra ilk çıkarılan kararname olan 667 sayılı KHK ile ithamda bulunmadan gözaltında tutma süresi dört günden 30 güne çıkarılmıştır. Daha sonra 684 sayılı KHK'nın 10. Maddesi ile, şüpheliyi hâkim önüne çıkarmadan gözaltında tutma süresi, 30 günden yedi güne indirilmiş ve gerekirse 14 güne

⁶⁹ Birleşmiş Milletler İşkence ve Diğer Zalimane, Gayrinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Özel Raportörü Nils Melzer'in Türkiye'yi resmi ziyaretine dair ilk gözlemleri ve tavsiyeleri, 27 Kasım-2 Aralık 2016.

⁷⁰ Anadolu Ajansı, 17 Aralık 2017, <http://aa.com.tr/tr/politika/icisleribakani-soyly-15-temmuz-2016-tarihinden-itibaren-47-bin-523-kisi-tutuklandi/1007102>

⁷¹ İnsan Hakları İzleme Örgütü, Gözaltında: Türkiye'de Polis İşkencesi ve İnsan Kaçırma, Ekim 2017, https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/turkey1017_web_0.pdf

⁷² Türkiye, İşkence ve Diğer Zalimane, Gayrinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşmesini (CAT) ve İşkence ve Diğer Zalimane, Gayrinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşmenin İhtiyari Protokolünü (OPCAT) onaylamıştır.

⁷³ 676 sayılı KHK, madde 3.

uzatılabileceği belirtilmiştir. Kişilerin adli gözetim olmadan 14 gün boyunca gözaltında tutulması, Türkiye'nin insan hakları yükümlülüklerinin ihlali anlamına gelmektedir.⁷⁴

- c) *Doktor ve tıbbi muayene hakkı*. BMİHYK, gözaltında tutulan kişilerin belirli doktorlar tarafından yapılan sağlık kontrollerinin sıklıkla polis memurlarının gözetiminde yapıldığını, dolayısıyla hasta bilgilerinin gizliliği ilkesi ihlal edilerek, olası işkence veya kötü muamelelerin yeterince belgelenmesinin engellendiğine dair güvenilir ihbarlar almıştır.
- d) *Ziyaret hakkı ve aile üyesine veya üçüncü şahıslara haber verme hakkı*. 667 sayılı KHK ile tutukluların aile üyelerine erişimine kısıtlama getirilerek, tutuklulara ancak yakın akrabaları tarafından ziyaret edilme ve 15 günde bir sadece 10 dakika telefonla görüşme izni verilmiştir.⁷⁵ Bu sınırlamalar, özel hayat ve aile hayatı hakkını ihlal niteliğindedir.⁷⁶ Tutukluların ikametgâh yerinden uzakta, yüksek güvenlikli cezaevlerine gereksizce gönderilmeleri ve ayda bir aile ziyareti hakkı tanınması gibi uygulamalar da yapılmaktadır.
- e) *Bağımsız gözetim*. BMİHYK, 673 sayılı KHK ile (madde 5), il düzeyinde tüm tutukevleri izleme kurullarının kapatıldığı bilgisini almıştır. Kurulların tekrar açılıp açılmadığı belirsizdir. BMİHYK, tutukevlerinin bağımsız olarak izlenmesinin, İşkenceye Karşı Komite (CAT) ve İşkenceye karşı Sözleşmenin İhtiyari Protokolünü (OPCAT) gönüllü olarak onaylamış olan Türkiye'nin uluslararası yükümlülüğünün ihlali olduğunu belirtir. Bağımsız ziyaretler, özgürlüklerinden yoksun kişilere işkence ve kötü muamele yapılmasını önleme açısından çok önemlidir.
- f) *Yargılama öncesi tutuklamanın aşırı uygulanışı*. BMİHYK, masumiyet karinesi ilkesinin⁷⁷ ihlali olan ve zaten aşırı kalabalık olan cezaevlerine ek bir yük getiren yargılama öncesi tutuklamanın uzun süreli ve sıklıkla uygulanmasından endişe duymaktadır. BMİHYK, yargılama öncesi tutuklama kararının ancak güvenlik riskleri olduğu ikna edici bir şekilde görülen istisnai durumlarda ve sadece çok kısıtlı bir süre için, alınması gerektiğini hatırlatır. Ayrıca yargılama öncesi tutuklama, periyodik ve bağımsız olarak yargı denetimine tabii olmalıdır.⁷⁸

84. BMİHYK, Adalet Bakanının “olağanüstü hal süresince Türkiye'nin işkenceye karşı sıfır tolerans politikası değişmeden devam etmektedir...İşkence ve kötü muamele yapıldığına dair her iddia, hiç şüphesiz bağımsız ve tarafsız yargı mensupları tarafından soruşturulmaktadır.” şeklindeki açıklamasını memnuniyetle karşılamaktadır.⁷⁹ BMİHYK, işkence iddialarının sayısı, bu iddialar ile ilgili yürütülen soruşturmalar ve sonuçları hakkında detaylı bilgi almaktan memnuniyet duyacaktır.

Tutuklu Kadınların Durumu

85. BMİHYK'nın tahmini bilgilerine göre, Aralık 2017'den beri Türkiye'de yaklaşık 600 kadın küçük çocukları ile birlikte tutukludur, bunlardan 100'ü hamile veya yeni doğum yapmış kadınlardır.

⁷⁴ BMİHYK, *Aksoy (Eroğlu)-Türkiye* davasında (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, No: 59742/00), Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine göre adli gözetim olmadan 14 günlük gözaltı süresinin meşru olağanüstü hal zamanında bile Devlet'in insan hakları yükümlülüklerinin ihlali anlamına geldiğini belirtir.

⁷⁵ 667 sayılı KHK, madde 6

⁷⁶ Medeni ve Siyasi Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşme, madde 17; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, madde 8.

⁷⁷ İnsan Hakları Komitesi, Genel Yorum No. 29: Madde 4, Olağanüstü hal zamanında derogasyonlar, 31 Ağustos 2001, 72. Oturum, CCPR/C/21/Rev.1/Add.11, paragraf 16; İnsan Hakları Komitesi, Genel Yorum No: 32: Madde 14, Mahkeme önünde eşit ve adil yargılanma hakkı, 27 Ağustos 2007, CCPR/C/GC/32, paragraf 30; İnsan Hakları Komitesi, Sonuç Gözlemleri: İtalya, 24 Nisan 2006, CCPR/C/ITA/CO/5, paragraf 14.

⁷⁸ Medeni ve Siyasi Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşme, madde 9.

⁷⁹ Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, İşkence ve Kötü Muameleye İlişkin Türk Mevzuatı ve Uygulamalar, 29 Aralık 2017,

<https://web.archive.org/web/20171229053127/http://www.humanrights.justice.gov.tr/announcement/2017/december/the-turkish-legislation.html>

86. BMİHYK, yakalanmadan veya tutuklanmadan hemen önce veya hemen sonra doğum yapmış olan kadınlara dair en az 50 vaka belgelemiştir. Dahası, eşlerini cezaevinde ziyaret ederken tutuklanan kadınlara dair en az altı vaka STK'lar tarafından BMİHYK'ya bildirilmiştir. Bu kadınlar ya çocukları ile birlikte veya çocuklarından zorla ayrılarak tutuklanmıştır.
87. BMİHYK, hastanelerde doğum yapan kadınları doğum sırasında veya hemen ardından kelepçelemek isteyen polis ile buna engel olmak isteyen doktor ve hemşireler arasında kavga çıktığına dair ihbarlar almıştır. Bir kadının düşük yaptıktan hemen sonra ayaklarına zincir vurularak gözaltına alındığı bildirilmiştir. BMİHYK, sezaryen ile doğum yapan bir kadının saatler sonra kendisinin ve bebeğinin sağlığı riske atılarak tutuklandığına dair kanıt toplamıştır.
88. BMİHYK, bebeklerin anneleri ile birlikte kötü muamele edildiğine yetersiz koşullarda tutulduğuna dair güvenilir kaynaklardan bilgiler almıştır. Türkiye'nin güneydoğusunda cezaevinde bulunan bir kadının annesi, BMİHYK ile yaptığı görüşmede, "kızım, terörizme destek adı altında uydurma bir suçtan bir yıldır cezaevinde tutulmakta. Kansızlığı ve akciğer hastalığı olan 13 aylık bebeği de yanında, bebeğin hastalığı nedeniyle açık havada vakit geçirmesi gerek ancak cezaevinde iken bu imkânsız" diye beyanda bulunmuştur. Başka bir vakada, erken doğum yapan bir kadın, bebeğin hastane kuvüzünde kalmak zorunda olduğu ve annesi tarafından emzirilmezse sağlığı tehlikeye gireceğine dair doktor raporuna rağmen, doğum sonrası bebeğinden zorla ayrılarak hastaneden alınmış ve 660 kilometre uzaklıktaki bir cezaevine götürülmüştür.
89. Bu tür muameleye maruz kalan anne ve çocukların sağlığında çocukların büyümesine engel olan ve hatta ölümlerle sonuçlanan ciddi yan etkiler meydana gelebilir. Bu tür vakalar, işkence, zalimane, gayriinsani veya küçültücü muamele tanımına girebilir. Pek çok kadın, stres nedeniyle ruhsal sağlığının iyi olmadığını ve bebeklerini emziremediklerini veya çocuklarına iyi bakamadıklarını bildirmiştir. Bangkok Kurallarına⁸⁰ göre Devlet, anneleri ile hapiste kalan çocuklara asla mahpus gibi davranılmamasını ve çocukların tutulduğu ortamın mümkün olduğunca cezaevi dışındaki koşullara benzemesini temin etmelidir. BMİHYK, Devletin bu sorumluluğunu hatırlatır.⁸¹ Çocuğun menfaati için en iyi olan dikkate alınarak, her çocuk için ayrı ve kapsamlı bir değerlendirme yapılmalıdır.⁸² Hamile kadınlar ve anneye muhtaç çocukları olan kadınlar için hapis dışı tedbirler tercih edilmelidir.

5. İfade özgürlüğü ve serbest dolaşım haklarının ihlali

"Yakalanacak gazetecilerin listesi online yayınladı ve benim adım da listedeydi. Temmuz 2016'da 42 gazetecinin evi basıldı, polis benim evime de baskın yapmış. Bana bazı isimlerin sosyal medyada olduğu ve 42 kişilik listenin savcılıkta olduğu söylendi. Komşuma sorduğumda sabah saat 6'da evime zorla girdiklerini anlattı. Aynı gün öğlen ikinci bir grup polis yine gelmiş ve arama yapmış. Anadolu haber ajansında işkence fotoğrafları gördüm ve bunun üzerine Türkiye'ye dönmeme kararı aldım. Bazı gazeteciler attıkları tweetler nedeniyle, bazıları ise kitapları nedeniyle tutuklandı..."

BMİHYK ile görüşen sürgündeki bir gazeteci

90. BMİHYK, yaklaşık 300 gazetecinin, yayınlarında terörü mazur gösteren ifadeler kullanmak veya diğer "sözel suçlar" işlemek veya silahlı örgüt üyesi olmak sebebiyle gözaltına alındığına ve tutuklandığına dair ihbarlar almıştır. BMİHYK, gazetecilerin toplu halde tutuklandığını ve tutuklanma sebeplerine dair detayların kendilerine bildirilmediğini belgelemiştir.
91. Örneğin, Cumhuriyet gazetesinde çalışan 11 gazeteci ve personel, terör grubuna yardım etme gibi çeşitli suçlardan Temmuz 2017'de mahkeme önüne çıkmıştır. İthamlar, Türk Hükümetinin,

⁸⁰ Birleşmiş Milletler Kadın Mahpusların Muamelesi ve Kadın Failler için Hapis Dışı Tedbirlere ilişkin Kurallar (Bangkok Kuralları), 6 Ekin 2010, A/C.3/65/L.5.

⁸¹ Birleşmiş Milletler Kadın Mahpusların Muamelesi ve Kadın Failler için Hapis Dışı Tedbirlere ilişkin Kurallar (Bangkok Kuralları), 6 Ekin 2010, A/C.3/65/L.5, Kural 49 ve Kural 51(2).

⁸² Çocuk Haklarına dair Sözleşme, madde 6

Suriye’de İslami militanlara silah temin ettiğine dair Cumhuriyet gazetesinde çıkan haberlerden kaynaklanmaktaydı. Yetkililerin gazetecilere karşı sunduğu deliller arasında gazete kupürleri, sosyal medya yayınları gibi kamuya açık materyal ve gazetecilik araştırması yaparken tuttukları kayıtlar yer almaktaydı. Yedi gazeteci kefaletle serbest bırakılırken, icra kurulu başkanı Akın Atalay, yayın yönetmeni Murat Sabuncu, araştırmacı gazeteci Ahmet Şık, ve muhasebeci Emre İper, Aralık 2017’den beri özgürlüklerinden yoksun bırakılmıştır. Birleşmiş Milletler Keyfi Tutuklamalar Çalışma Grubu söz konusu gazetecilerin uzun süreli tutuklu kalmasının keyfi olduğu ve Hükümetin gazetecilerin çalışmasını sansürleme çabasından kaynaklandığı sonucuna varmıştır.⁸³

92. BMİHYK, yaratılan korku iklimi ve adli tacizler nedeniyle, çoğu medya ve insan hakları sivil toplum kuruluşunun oto-sansür uygulamaya başladığına dair sayısız bildirim almıştır. Olağanüstü hal ilanından sonra Hükümet, çoğu Güneydoğu’da faaliyet gösteren insan hakları derneği, avukatlık derneği, vakıf ve STK’dan oluşan toplam 1,719 kuruluşun daimi olarak kapatıldığını açıkladı.⁸⁴
93. Düşünce ve ifade özgürlüğünün korunması ve geliştirilmesine ilişkin Özel Raportör, Kasım 2016’da gerçekleştirdiği Türkiye ziyareti sonrasında, “olağanüstü hal, Türkiye’de ifade özgürlüğü, medya özgürlüğü ve bilgiye erişim hakkına ciddi darbe niteliğindeki orantısız ve keyfi tedbirler alınmasını haklı gösteremez,” demiştir⁸⁵ Freedom House, siyasi haklar ve medeni özgürlüklere dair Ocak 2018’de yayınlanan yıllık küresel incelemesinde, “vatandaşların hassas konularda görüşlerini ifade etmekten çekinmelerine yol açan”, ve “yetkileri cumhurbaşkanlığında merkezileştiren referandumun” etkileri yüzünden Türkiye’yi “özgür olmayan” bir ülke olarak sınıflandırmıştır.⁸⁶
94. 668, 675, 67 ve 683 sayılı KHK’lar ile Hükümet, yayınevleri, gazeteler, dergiler, haber ajansları, TV istasyonları ve radyolar dâhil 166 medya kuruluşunu tasfiye etme kararı almıştır. Medya kuruluşları, FETÖ/PDY (668. KHK, madde 2) örgütüne aidiyeti, iltisakı veya irtibatı olması sebebiyle kapatılmıştır. Kapatılan medya kuruluşlarının tüm varlıkları tazminat hakkı olmadan tasfiye edilmiştir (66. KHK, madde 2 ve 3 ve müteakip diğer KHK’lar uyarınca).
95. Türkiye’de 2017 yılında Kürtçe yayın yapan çok sayıda websitesi ve uydu TV dâhil, 100,000’den fazla websitesinin engellendiği edildiği bildirilmiştir Wikipedia, Suriye’deki bir çatışmaya Türk Hükümetinin dâhil olmasını eleştiren bir içerik yayınlaması nedeniyle engellenmiştir.⁸⁷ Türkiye’nin, bireysel hesapların kapatılması için Twitter’a en çok talepte bulunan ülke olduğu bildirilmiştir.⁸⁸
96. 680 sayılı KHK ile, 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkındaki Kanun’da kalıcı değişiklikler yapılmış; bilhassa düzenleyici otoriteye (Radyo ve

⁸³ Keyfi Tutuklamalar Çalışma Grubunun Görüşü, yetmişsekizinci oturum, 19-27 Nisan 2017, Cumhuriyet gazetesi çalışması 10 kişiye ilişkin Görüş No: 41/2017, A/HRC/WGAD/2017/41

⁸⁴ 23 Temmuz 2016 tarihli ve 667 sayılı KHK.

⁸⁵ Genel Kurul, İnsan Hakları Konseyi, Düşünce ve ifade özgürlüğünün korunması ve geliştirilmesine ilişkin Özel Raportörün Türkiye ziyaretine dair Raporu, 21 Haziran 2017, A/HRC/35/22/Add.3, paragraf 76.

⁸⁶ Freedom House, Demokrasi Krizde: 2018’de Dünyada Özgürlük, Ocak 2018, https://freedomhouse.org/sites/default/files/FH_FITW_Report_2018_Final_SinglePage.pdf, sayfa 18: “Yetkileri cumhurbaşkanlığında toplayan çok hatalı bir referandum yapılması, seçimle gelen belediye başkanlarının görevden alınarak yerine hükümetin atadığı kişilerin getirilmesi, hak aktivistleri ve devlet düşmanı olarak algılanan diğer kişilere karşı keyfi kovuşturma yapılması, ve devlet memurlarının sürekli ihraç edilmesi gibi sebeplerden vatandaşlar hassas konularda görüşlerini ifade etmeye çekinir hale gelmiştir; bu nedenlerden dolayı Türkiye’nin statüsü “Kısmen Özgür”den “Özgür Değil”e inmiştir

⁸⁷ Reuters, *Türkiye Wikipedia’ya erişimi bloke etti*, 29 Nisan 2017,

<https://www.reuters.com/article/us-turkey-security-internet-wikipedia/turkey-blocks-access-to-wikipedia-idUSKBN17V06Q>; The Guardian, *Türkiye, internet güvenliği yasası uyarınca Wikipedia’yi engelledi* 29 Nisan 2017, <https://www.theguardian.com/world/2017/apr/29/turkey-blocks-wikipedia-under-law-designed-to-protect-national-security>; BBC News *Türk yetkililer neden belirtmeden Wikipedia’yi bloke etti*, 29 Nisan 2017, <http://www.bbc.com/news/world-europe-39754909>

⁸⁸ İnsan Hakları İzleme Örgütü, Dünya Raporu 2017: Türkiye, <https://www.hrw.org/world-report/2017/country-chapters/turkey>

Televizyon Üst Kurulu) yayınları geçici olarak askıya alma yetkisi verilmiştir. Üst Kurul ayrıca, yıl içinde dört kez yayın yasağını delen bir medya kuruluşunun lisansını tamamen iptal etme yetkisine sahiptir (680 sayılı KHL ile değiştirilen 17. Madde, yeni 7. Madde). KHK, terör saldırılarını haber yapan yayınlarda “terörün amaçlarına hizmet edecek sonuçlar doğuracak şekilde sunulamaz” şeklinde muğlak bir ifade kullanarak, terörizm ile ilgili haber yayınlarına da yeni bir “ilke” getirmiştir.(680 sayılı KHK, madde 18).

Seyahat belgelerinin verilmemesi ve vatandaşlıktan çıkarma

97. 23 Temmuz 2016 tarihli ve 667 sayılı KHK uyarınca, idari işlemlere tabii olarak ihraç edilen kişilere ve terör örgütüne üyeliği, iltisakı veya irtibatı olması sebebiyle haklarında cezai soruşturma veya kovuşturma yürütülen kişilere ait pasaportlar iptal edilebilir. 673 sayılı KHK (madde 10) uyarınca, ihraç edilen kişilerin eşlerine ait pasaportlara da “güvenlik açısından mahzurlu görülmesi halinde” el koyulabilir.
98. Olağanüstü hal süresinde iptal edilen pasaportların toplam sayısı bilinmemektedir. Sivil toplum kaynaklarından alınan bilgilere göre, darbe girişimi sonrası sadece Temmuz 2016 ayında 50,000 pasaport iptal edilmiştir. Çeşitli KHK’lar ile haklarında soruşturma veya kovuşturma yürütülen kişilerin eşlerine ait pasaportlar da artık iptal edilebileceğinden, bu raporun hazırlanması sürecinde bu sayı 100,000’i geçmiş olabileceği düşünülmektedir.
99. BMİHYK, yurtdışındaki ebeveynlerine kavuşmak veya sürgündeki akrabalarının yanında güvenli bir yere gitmek isteyen çocuklara yasal ve geçerli seyahat belgelerinin çıkartılmadığını ve bu çocukların ebeveynlerinden ayrıldıklarını belgelendirmiştir. Ebeveynlerin çoğu kez, çocuklarını Türkiye’den yasa dışı yöntemlerle kaçak olarak çıkartmaya mecbur kaldığı bildirilmiştir.
100. 5 Haziran 2017 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanan bir bildirim ile yurtdışında yaşayan 130 kişiye Türkiye’ye dönmesi ve cezai soruşturmalarda hazır bulunması çağrısı yapılmıştır. 680 sayılı KHK (madde 75) uyarınca, adı geçen kişilerin yurda dönmemesi halinde vatandaşlıktan çıkarılacakları açıklanmıştır. BMİHYK, bu tür tedbirlerin kişilerin uyruklarından keyfi olarak yoksun bırakılmasına ve vatansızlığa yol açmasından endişe duymaktadır.⁸⁹

C. Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu

“Listeler var ve masum olduğunuzu ne yapmış olduğunuzu bilmeden ve avukat olmadan ispat etmeniz gerekiyor. Bu koşullar altında masumiyetinizi ispat etmeniz bekleniyor (...) bu nedenle geri dönmek istemiyorum. Sisteme güvenmiyorum. Adil yargılama yok.”

BMİHYK ile görüşen kadın bir akademisyen

101. 685 sayılı ve 23 Ocak 2017 tarihli KHK uyarınca, iki yıllık bir görev süresine sahip Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu kurulmuştur. Komisyon, olağanüstü hal zamanında alınan tedbirler ve ilgili kararnameler hakkındaki şikâyetleri incelemek ve karara bağlamak ile görevlidir. Daha spesifik olarak, aşağıdaki dört kategoriden birine giren olağanüstü hal tedbirleri hakkında “değerlendirme yapmak ve karar vermek” ile görevlendirilmiştir: 1) kamu görevinden, meslekten veya örgütten çıkarma; 2) Öğrencilikle ilişkin kesilmesi; 3) Dernekler, vakıflar, sendikalar, medya kuruluşları, okullar, yüksek öğretim kurumları ve yayınevlerinin kapatılması; 4) Emekli personelin rütbelерinin alınması.⁹⁰

⁸⁹ “Hükümete karşı işlenen suçlar”, “hükümete karşı silahlı isyan”, “Cumhurbaşkanına karşı silahlı saldırı ve suikast” veya “silahlı terör örgütü üyeliği” suçlarından haklarında idari veya adli soruşturma veya kovuşturma yürütülen kişilere, savcılar tarafından celp gönderilir. Bu kişilere ulaşılamazsa ve yurtdışında oldukları anlaşılırsa, Cumhuriyet Savcısı vakayı bir ay içinde Adalet Bakanlığına yönlendirir. Bakanlık, yurtdışında olduğuna inanılan kişiler için Resmi Gazetede “yurda dön” ilanı verir. İlan üzerine üç ay içinde ülkeye dönmeyen kişiler, Adalet Bakanlığı’nın teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca vatandaşlıktan çıkarılacaktır.

⁹⁰ 685 sayılı KHK, madde 2.

102. Yedi üyeden oluşan Komisyonun beş üyesi doğrudan Hükümet tarafından, iki üyesi ise Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından atanmaktadır.⁹¹ 16 Mayıs 2017’de üyeleri atanmış Komisyon, çalışma usul ve esaslarını belirlemiş ve Temmuz 2017 itibarıyla şikâyetleri almaya başlamıştır. Ancak, 31 Aralık 2017’den bu yana herhangi bir karar almamıştır
103. Haziran 2017’de Birleşmiş Milletler düşünce ve ifade özgürlüğü hakkının korunması ve geliştirilmesine ilişkin Özel Raportör, “Komisyonun bağımsız ve tarafsız olmamasından ve görev kapsamının darlığından”⁹² dolayı endişe duyduğunu dile getirmiştir. Komisyonun yasaya uygunluk açısından incelemekle görevli olduğu olağanüstü hal tedbirlerinin, komisyon üyelerinin çoğunu atamış olan yetkililer tarafından alınmış olması, komisyonun bağımsızlığı ve tarafsızlığı hakkında soru işareti uyandırmaktadır.
104. Dahası, 685 sayılı KHK uyarınca, başvuru sahipleri şikâyetlerini ancak en son çalıştıkları kurum veya Valilik aracılığıyla iletebileceklerdir. Daha sonra ilgili kurum veya Valilik dosyayı Komisyona gönderilecektir.⁹³ BMİHYK, başvuru sahiplerini ihraç eden kurumların tarafsız ve bağımsız sayılmayacağını ve dolayısıyla şikâyetleri işleme almak açısından uygun olmadıklarını belirtir.
105. Buna ilaveten, Komisyonun çalışmasına yönelik Usul ve Esaslara göre Komisyonun başlıca görevi, başvuru sahiplerinin terör örgütlerine potansiyel üyeliğini araştırmaktır; ancak başvuru sahiplerine ifade verme veya tanık sunma fırsatı tanınmamaktadır. KHK’deki gizlilik maddesine göre, Komisyon üyeleri başvuru sahiplerine gizlilik içeren bilgileri açıklayamaz.⁹⁴
106. BMİHYK, Komisyon kararlarının kanıtla desteklenme, muhakeme edilme ve/veya yayınlanma şartı olmamasından endişe duymaktadır. Venedik Komisyonu’nun belirttiği gibi, İnceleme Komisyonunun çalışmasını görünüşe göre ilgili kişinin katılımı olmaksızın, sadece dava dosyasında yer alan belgelere dayalı yapacak olması büyük endişe yaratmaktadır.⁹⁵ Komisyonun iki yıllık görev süresince yaklaşık 100,000 başvuru alacağı tahmin edilmektedir.⁹⁶ Sadece yedi üyesi olan Komisyonun, her dosya hakkında bireysel ve muhakemeye dayalı karar alması zor olacaktır.
107. Komisyon çalışmalarından çıkacak sonuçlar gözetilmeksizin, devlet memurlarının görevden çıkarıldıkları kuruma her halükarda geri dönemeyecek olması⁹⁷ ve olağanüstü hal kapsamında yapılan ihraçlar veya kuruluşların kapatılmasından sonra uğranılan maddi zararların tazminine dair herhangi bir gelişme olmaması da büyük bir endişe kaynağıdır.⁹⁸
108. BMİHYK, Olağanüstü hal işlemleri inceleme komisyonunun hukuki usullere tam uygunluğu garanti edebilen bağımsız bir yapı olarak görülemeyeceği sonucuna varmıştır. Komisyon, binlerce çalışanın ihraç edilmesi, sağlık ve eğitim kuruluşları ve sendikalar gibi binlerce özel kuruluşun tasfiyesi gibi konuları ele almak için gerekli etkili hukuk yollarına sahip değildir.

⁹¹ 685 sayılı KHK, 1-2 maddeleri uyarınca: “ Komisyon yedi üyeden oluşur. Üç üye kamu görevlileri arasından Başbakan tarafından; bir üye Adalet Bakanlığı merkez teşkilatı ile bağlı ve ilgili kuruluşlarında çalışan hâkim ve savcılar arasından Adalet Bakanınca; bir üye mülki idare amirleri sınıfına mensup personel arasından İçişleri Bakanınca; ve birer üye, Yargıtay veya Danıştay’da görev yapan tetkik hâkimleri arasından Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından belirlenir.”

⁹² Genel Kurul, İnsan Hakları Konseyi, Birleşmiş Milletler düşünce ve ifade özgürlüğü hakkının korunması ve geliştirilmesine ilişkin Özel Raportörün Türkiye hakkında raporu, 21 Haziran 2017, A/HRC/35/22/Add.3, para. 30.

⁹³ 685 sayılı KHK, madde 7: “Komisyona başvurular valilikler aracılığıyla yapılır. Kamu görevinden, meslekten veya görev yapılan teşkilattan çıkarılanlar ya da ilişkisi kesilenler, en son görev yaptıkları kuruma da başvurabilir”

⁹⁴ 685 sayılı KHK, madde 6(1).

⁹⁵ Avrupa Konseyi-venedik Komisyonu. Türkiye: Kanun Hükmünde Kararnamelerde Medya Özgürlüğüne İlişkin Alınan Tedbirler Hakkında Görüş, 13 Mart 2017, Görüş no: 872/2016, CDL-AD(2017)007, para. 86.

⁹⁶ Bu tarihten sonra başka kanun hükmünde kararname ilan edilmeyeceği varsayarak bu sayı verilmiştir.

⁹⁷ 685 sayılı KHK, madde 10.

⁹⁸ 676 sayılı KHK, madde 6.

C. Türkiye'nin Güneydoğusundaki duruma ilişkin güncelleme

“Patlama ve mermi sesinden konuşamıyordum bile. İnsanlar susuzluk ve açlık çekiyorlar; bebekler ve çocuklar da buna dâhil. Sessiz kalmayın...çocukların ölmesine izin vermeyin!”

Diyarbakır'da bir öğretmen. Güneydoğuda sürdürülen askeri harekâtlarda çocukların acı çekmemesi için Türk halkına sesini yükseltmesi çağrısında bulunan öğretmen ve onu aleni olarak destekleyen 31 kişi, “terör örgütü propagandası” yapmakla suçlandı.

109. BMİHYK, Türk Hükümeti tarafından ülkenin güneydoğusunda yürütülen güvenlik operasyonlarında meydana gelen sayısız insan hakları ihlali ve suiistimaline dair bilgi almaya devam etmiştir. İnsan Hakları Derneği, 2017 yılının ilk üç ayında doğu ve güneydoğu Anadolu'da meydana geldiği bildirilen hak ihlallerine ilişkin istatistiki bilgi yayınlamıştır. İstatistiklere göre, tutukluluk sırasında işkenceye ilişkin 63 vaka ve ifade özgürlüğünü kullanan kişilerin suçlanmasına ilişkin 100'ü aşkın vaka dâhil, toplam hak ihlali sayısı 7,907 olarak tespit edilmiştir.⁹⁹
110. Emniyet kuvvetleri ve silahlı grup üyeleri arasında yaşananlar hakkında tüm Güneydoğudan ihbarlar gelmeye devam etti. Türk Savunma Bakanlığı tarafından yapılan açıklamaya göre, 23 Temmuz ve 11 Haziran 2017 arasında gerçekleştirilen güvenlik operasyonlarında 20,657 terörist etkisiz hale getirildi.¹⁰⁰ “Etkisiz hale getirilmek” ifadesinin muğlak olması nedeniyle BMİHYK, bu kişilerin akıbetine dair detaylı bilgi talep etmektedir.
111. BMİHYK, aşağıda yer alan iddialar ile ilgili güvenilir bilgiler almıştır:
- i) Şubat 2017'de Mardin iline bağlı Nusaybin, Artuklu ve Ömerli ilçelerinin Kuruköy dâhil dokuz köyünde yirmidört saat dışarı çıkma yasağı resmen ilan edilmiştir. Bunu takiben, çoğunlukla Kürtlerin evlerine düzenlenen güvenlik operasyonlarında PKK ile mensubiyeti olduğu düşünülen her yaştan Kürt asıllı vatandaş hedef alınmıştır. Bu dokuz köyde yürütülen operasyonlar sırasında emniyet kuvvetlerinin en az üç kişiyi öldürdüğü, kadınlara cinsel saldırıda bulunduğu ve işkence yaptığı bildirilmiştir. Sivilleri dövdükleri, silah zoruyla tehdit ettikleri ve ateş açtıkları; yaralıların hastaneye götürülmesini engelledikleri; insanları gıda, güvenli içme suyu ve sıhhi koşullardan yoksun bıraktıkları; evleri basıp yaktıkları, köy sakinlerini gözetim altına aldıkları, durumu izlemek isteyen dış gözlemciler dâhil köylere tüm erişimi engelledikleri, ve telefon ve internet hatlarını bloke ederek köy halkının dış dünya ile olan tüm bağlantısını kestikleri bildirilmiştir.
- ii) 31 Ağustos 2017'de, Türk Ordusuna ait silahlı bir insansız hava aracının Hakkari ilinin Tale (Ogul) köyü yakınlarında piknik yapan dört silahsız kişiyi bombaladığı bildirilmiştir. Bu saldırı sonucu bir kişi ölmüş ve üç kişi yaralanmıştır. Yaralananlardan iki kişi hastaneden çıktıktan sonra tutuklanmıştır. Hükümet, mağdurları PKK ile ilişkili olmakla suçlamıştır. Bu olayın medyada eleştirilmesi üzerine İçişleri Bakanı'nın “hatalar olabilir” dediği bildirilmiştir.¹⁰¹ Ne var ki, bu olay hakkında hiçbir soruşturma başlatılmamıştır.
112. UNOSAT tarafından analiz edilen uydu görüntüleri, Kasım 2016 ve Haziran 2017 arasında Suriçi'nde yapılan operasyonların neden olduğu tahribatı ortaya çıkarmıştır. Görüntülerin analizine göre, 8 Kasım 2016 ve 28 Mayıs 2017 arasında toplam 792 bina; 28 Mayıs ve 7 Haziran 2017 arasında ise 10 bina yerle bir edilmiştir. Bu binaların operasyon öncesi sağlam

⁹⁹ <http://ihd.org.tr/en/index.php/2017/05/10/report-on-violations-of-rights-in-the-first-3-months-of-2017-in-eastern-and-southeastern-anatolia-region/>

¹⁰⁰ <http://www.hurriyetdailynews.com/10657-pkk-militants-neutralized-in-last-two-yearsturkish-defense-minister--114213>

¹⁰¹ BBC Türkiye, Silahlı İHA tartışması: Hakkari'de ne oldu? 9 Eylül 2017, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-41211984>

olduğu görülmekteydi. 140 hektarlık Suriçi’nde yaklaşık 30-40 hektarlık alan yerle bir edilmiştir.

113. BMİHYK, Türkiye’nin Komiserliğin ilk raporunda yer alan tavsiyelere, bilhassa 2015-2016 arası ülkenin güneydoğusunda yürütülen güvenlik operasyonlarında meydana gelen sivil ölümlerine dair güvenilir bir cezai soruşturma yapılmasına yönelik tavsiyeye, uymamış olmasından endişe duymaktadır.¹⁰²
114. İlk BMİHYK raporunda¹⁰³ belirtildiği gibi, 1 Eylül 2016 tarihli ve 674 sayılı KHK ile Hükümetin, terör suçlarından dolayı askıya alınan seçimle göreve gelmiş belediye başkanları, belediye başkan yardımcıları veya belediye meclis üyeleri yerine “kayyum” atmasına izin verilmiştir.¹⁰⁴ Eylül 2016’dan beri, 105 belediye başkanından hepsi Kürt asıllı olan 87’si (35 kadın ve 52 erkek) tutuklanmıştır. Aralık 2017’den bu yana İçişleri Bakanı, Türkiye’nin Güneydoğudaki 105 belediyeden 94’üne kayyum (hepsi erkek) atamıştır.
115. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, “belediye başkanları ve başkan yardımcılarının yerine kayyum getirilmesinin yerel demokrasi ilkeleri açısından temel sorunlara yol açtığını ve yerel halkın bu uygulamayı toplu bir yaptırım olarak algılayıp, küskünlük duyabileceğinden”¹⁰⁵ duyduğu endişeyi ifade etmiştir. BMİHYK de Komiserin bu endişesine katılmaktadır. Venedik Komisyonu Türk yetkililerine, terörizm ile ilgili suçlamaların cezai bir hükümlerle sonuçlanmaması halinde, askıya alınan/ ihraç edilen yerel temsilcilerin göreve iadesi için yeterli kurallar koyması ve yasal bir çerçeve temin etmesi çağrısında bulunmaktadır.

V. Sonuç ve tavsiyeler

116. **Olağanüstü halin uzatılması, Türkiye’de insan hakları durumunun ve hukukun üstünlüğünün sürekli olarak yıpranmasına neden olmaktadır.**
117. **Eylül 2017’de Yüksek Komiser Hükümete, olağanüstü hali tekrar uzatmaması ve “Olağanüstü hal işlemleri inceleme komisyonunun” tam bağımsız ve işler hale getirilmesi dâhil, ilgili tüm usuller hakkında yeterli idari ve adli gözetim yapılması çağrısında bulunmuştur.**¹⁰⁶
118. **BMİHYK, derogasyona tabii hakları kısıtlayan tedbirlerin, ancak durumun mecburi kıldığı ölçü ile sınırlandırılması gerektiğini yineler; yani tedbirler, süre, coğrafi kapsam ve maddi kapsam açısından gerekli olan ile sınırlı ve orantılı olmalıdır. BMİHYK, olağanüstü hale bağlı derogasyon süresinde gereklilik ve orantılılık testlerinin askıya alınmadığını hatırlatır. BMİHYK, olağanüstü hal zamanında bile sınırlanamayan haklar olduğunu ve Türkiye’nin uluslararası insan hakları hukuku uyarınca yasal yükümlülüklerine uyması için söz konusu hakların her zaman muhafaza edilmesi gerektiğini vurgular.**
119. **Türkiye’nin Güneydoğusundaki insan hakları ihlalleri ve suiistimaline dair çok fazla ve ciddi iddia bulunmaktadır. Ulusal düzeyde etkili ve acil soruşturma yapılması ve uluslararası gözlemcilerin de bağımsız şekilde doğrulama yapması gerekir. Yüksek**

¹⁰² BMİHYK, Türkiye’nin güneydoğusundaki insan hakları durumuna ilişkin rapor: Temmuz 2015-Aralık 2016, Mart 2017, http://www.ohchr.org/Documents/Countries/TR/OHCHR_South-east_TurkeyReport_10March2017.pdf, paras. 85-100 adresinden ulaşılabilir.

¹⁰³ BMİHYK, Türkiye’nin güneydoğusundaki insan hakları durumuna ilişkin rapor: Temmuz 2015-Aralık 2016, Mart 2017, paragraf 72.

¹⁰⁴ KHK uyarınca İçişleri Bakanı, büyükşehir belediyelerine “kayyum” atayabilir; ilçe belediyesi olarak adlandırılan ikinci derece belediyelere ise il valileri “kayyum” atayabilir.

¹⁰⁵ Avrupa Konseyi-İnsan Hakları Komiseri, Türkiye’de olağanüstü hal kapsamından alınan tedbirlerin insan hakları açısından etkilerine ilişkin Memorandum, 7 Ekim 2016, CommDH(2016)35, paragraf 45.

¹⁰⁶ BMİHYK, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiseri Zeid Ra’ad Al Hussein’in Açılış Konuşması, *Daha karanlık ve tehlikeli: Yüksek Komiser 40 ülkedeki insan hakları konularına ilişkin İnsan Hakları Konseyine bilgi verdi*, 1 Eylül 2017, 36. Oturum, <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=22041&LangID=E>

Komiser, insan hakları durumunun yerinde, doğrudan, bağımsız ve nesnel olarak değerlendirilmesi için bölgeye tam ve serbest erişim verilmesi çağrısında bulunmaktadır..

120. BMİHYK, Türkiye'nin en fazla sayıda mülteciye ev sahipliği yaparak üstlendiği öncü ve örnek rolün; Birleşmiş Milletler barışı koruma operasyonlarına olan katkısının; Birleşmiş Milletler reform gündemine verdiği desteğin ve Birleşmiş Milletler insan hakları sözleşmelerine ilişkin yükümlülükleri kabul etmiş olduğunu teyit eder.
121. Ancak, BMİHYK ülkedeki insan hakları durumunun kötüleşmesi ve siyasi ve sivil alanın daralması nedeniyle, Türkiye'nin uluslararası insan hakları hukukundan doğan yükümlülüklerine uymak için acilen harekete geçmesi gerektiğini endişe ile ifade eder.
122. BMİHYK, Türk Hükümetine aşağıda yer alan tavsiyelerde bulunmaktadır:
- Olağanüstü halin derhal sona erdirilmesi; hukukun üstünlüğü ve kurumların işleyişinin normale döndürülmesi;
 - Yasama ve yargı kuvvetlerinin bağımsızlığını temin eden reformların yapılması;
 - OHAL kararnamele dâhil, Türkiye'nin uluslararası insan hakları yükümlülüklerine uymayan tüm mevzuatın gözden geçirilmesi ve yürürlükten kaldırılması;
 - İşkence iddialarına yönelik bağımsız soruşturma yürütülmesi, etkili bir kovuşturma yapılması, ilgili personelin eğitim alması ve kişilerin özgürlüklerinden yoksun bırakıldığı yerlere bağımsız heyet ziyareti düzenlenmesi gibi uygulamalar ile işkenceye sıfır tolerans politikasının ilan edildiği gibi uygulanması;
 - Hamile ve yeni doğum yapmış kadınların tutuklanmasına son verilmesi ve hüküm giymiş hamile ve/veya küçük çocuğu olan kadınlar için tutuklama dışı tedbirlerin dikkate alınması;
 - İhraç edilen devlet memurlarına yönelik kamu hizmeti yasağının kaldırılması; kamu ve özel sektörden ihraç edilen veya özel kuruluşların kapatılması nedeniyle işini kaybeden kişilere ait vakaların bağımsız bir adli ve idari bir yapı tarafından uluslararası standartlara uygun olarak incelenmesi ve keyfi ihraçlar nedeniyle uğradıkları maddi ve manevi zararın tazminine yönelik hakların tanınması;
 - Olağanüstü hal zamanında ifade özgürlüğüne getirilen kısıtlamaların, ancak durumun mecbur kıldığı ölçüde yapılması; bağımsız medya ve sivil toplum kuruluşlarının güvenli ve özgür bir biçimde çalışması için tüm tedbirlerin alınması; terörle mücadele mevzuatı ve OHAL kararnamele uyarınca tutuklanan gazeteci, yazar, hâkim ve akademisyenlerin derhal serbest bırakılması ve davalarının bağımsız ve bireysel olarak incelenmesi;
 - Pasaport iptallerinin kaldırılması ve serbest dolaşım hakkının tam olarak uygulanması,
 - Türkiye'nin güneydoğusundaki durumun barışçıl bir şekilde sonlandırılmasına yönelik çabalara yeniden hız verilmesi ve güvenlik operasyonları süresince meydana gelen can kayıpları hakkında uygun şekilde soruşturulma yürütülmesi; yasadışı ölümler ve diğer insan hakları ihlali ve suiistimalinden sorumlu failerin adalet önüne çıkarılması.
123. BMİHYK, görev ve yetkisi uyarınca, Türkiye'nin insan hakları yükümlülüklerini yerine getirmesinde tavsiye ve teknik destek sağlamaya hazırdır.